

5-6.
szám

SZÉKELY

UTKEZES

♦ IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT ♦ MEGJELENIK SZÉKELYUDVARHELYEN ♦ II. ÉVFOLYAM ♦ 1991 ♦ ÁRA : 40 lej ♦

□ Fodor Sándor: HA KIINDULSZ ERDÉLY FELŐL... □ Róth András Lajos: A SZÉKELYFÖLDI KULTÚRA SZOLGÁLATÁBAN (Beszélgetés Ferenczy Ferenc úrral, Székelyudvarhely polgármesterével) □ Ferenczi István: GONDOLATOK A SZÉKELYEK KORAI TÖRTÉNETÉRŐL (III) □ Cseke Péter: AKI MINDENT ELŐRE LÁTOTT □ Horpácsi Sándor: „RÉMES VALÓSÁG” (Csiki László két könyvéről) □ Benkő András: LISZT-ÉVFORDULÓN □ Kozma Mária: 200 ÉVE SZÜLETETT KATONA JÓZSEF □ Lendvay Éva: KÖVEK KÖZÖTT □ Kelemen Katalin: 200 ÉVE SZÜLETETT SZÉCHENYI ISTVÁN □ Komoróczy György: LEHET VAGY NEM LEHET (Rendhagyó beszélgetés CSEKE PÉTER íróval) □ Benkő András: ZENETÖRTÉNETÜNK □ Vofkori György: A PETRÓLEUMLÁMPÁTÓL A VILLANYÉGŐIG SZÉKELYUDVARHELYEN □ Nagy Olga: HOGYAN SZÜLETTEK MEG A SÁRKÁNYOK ÉS TÁRSAIK? □ Tamási Áron: ÉLNI ÉS ÍRNI □ Szűcs János: A MOLDAI CSÁNGÓ MAGYAROKRÓL □ Reményik Sándor, Csiki László, Beke Sándor, Váli József, Balla Zsófia VERSEI □

Csutak Levente: LISZT

Ha kiindulsz Erdély felől...

A szülőföldön — mindenki szülőföldjén — meg lehet maradni, hogy az ember azon a tájon élje le az életét, ahol eleinek a csontjai porladnak, ahová első és legkedvesebb élményei kötik, ahol eszmélni és beszélni tanult azon a nyelven, amelyen először szólította Édesanyját - és megtanult kenyeret kérni tőle. Lehet szeretni a Szülőföldet úgy, hogy az ember egy életen át ne tudjon fizikailag megválni tőle (lélekben - még nehezebb). Lehet szeretni a falut, a várost amelyben születünk, házaival és templomával, környező hegyeivel és síkságával - de mindenképpen az emberekkel együtt, akik ott élnek.

A szülőföldet — mindenki szülőföldjét — el is lehet hagyni. Kit külső körülmények kényszerítenek erre, kit egy beteg élettárs, gyerek, a gyermek jövője, vagy szülő, kalandvágy, üldöztetés. Az elhagyott szülőföldet lehet a sárga szeretni tovább — és el is lehet felejteni, lehet lelkiismeretfurdalással élni, amiért otthagya valaki, lehet jó szájjal helyet találni az új hazában.

Erdélyben is meg lehet maradni, vinni az életet — ahogy lehet — kisebb-nagyobb kompromisszumokkal, de a tisztesség határain belül maradván, lehet megalkuvás nélkül küzdeni tovább, el is lehet árulni a közösséget, amelyhez tartozik az ember, egy jobb falat kenyérért, anyagi jólétért, egy kis hatalomért. Aki marad, biztosan azért marad, mert valami itt tartja, nem tud - nem is akar elmenni innen. Nem jár ezért kitüntetés.

De megvetés se, ha csak az árulónak nem.

Erdélyből is el lehet menni. Az okokról már volt szó — de hogy megy-e vagy marad azt mindenkinek magának kell eldöntenie. Jaj annak, aki ítélkezik elmenő ismerőse-barátja fölött, mert az ítélkezés nem a mi dolgunk, embereké — ha csak közjogi ügyekben nem. És bárgyú az, aki rájong az elmenőért, csodálja és körüludvarolja őket. Hiszen nem jár megvetés annak, aki tisztességgel be-

vallja, nem tud itt élni tovább — és elmegy oda, ahol a rendőr is magyarul beszél, ahol se őt, se a gyermekeit nem fenyegetik a furkósbetok — hogy képtelenek szólni — ha meg akar maradni annak, aminek született. Nem jár érte, mondom, megvetés.

De kitüntetés se.

Erdélyben meg lehet maradni — Erdélyből el lehet menni. Kinek-kinek lelkiismereti ügye. De elmenni és hasznat húzni abból, erkölcsi, politikai, sőt anyagi tőkét kovácsolni abból, honnan mentünk el — ezt már nem szabad. Nem azokról beszélek most, akik elmentek innen, Romániából, Erdélyből, Bukarestből vagy az ország más részéből, mert idegeik kirojtódtak és úgy látták nincs lehetőségük arra, hogy itt tovább éljenek hivatásuknak (bármilyen is lett legyen az) — odakint pedig higgadtan, bölcsen, lehetőleg tárgyilagosan hozzászólnak az itteni kérdésekhez, egyengetve az utat, hogy mind a magyar, mind a román nép megtalálja valahogy az Európa-ház kapuját. Hanem szólok azokról, akik a tegnap még itt piros párttagkönyvükkel igyekeztek privilégiumokat biztosítani maguknak, évtizedekig a diktatúra muzsikájára táncoltak, akik élet-halálra elkötelezték magukat a román-magyar testvériség mellett — hogy most odaátról

„báttran” zengjék az ellenkezőjét, jó pénzért. És hogy figyeljenek rájuk, egyre vadabbakat mondanak, mint az én egykori jó barátom Beke György, aki „tört gerincűnek” minősítette az itthonmaradt magyar értelmiséget, hogy valami meghökkenőt mondjon. Mintha megéreztem volna két évvel ezelőtt. Szó volt már a Beke György távozásáról, elvégre „üldözték”. Mindössze arra kértem: Gyurka, aztán odaátról ne köpj le bennünket, akik itthonmaradtunk. És Beke György fogadkozott: hogy is képzelem! Arra kért: mi ne nézzünk rá rossz szemmel... És nem néztünk. Én ugyan nem azért, mintha olyan nagyon üldözöttnek láttam volna Beke Györgyöt (igaz: az utolsó két-három évben nem közölték itt könyveit), inkább azért, mert mihelyt a fia kint van, megértetem, hogy ő is megy. De azt már kezdtem nem szeretni, hogy a régivel homlokegyenest ellenkező hangot kezd megütni, nem törődve azzal, hogy mit árt vele az itthonmaradtoknak. (Ki tudja, hány fiatal jutott arra a meggyőződésre Beke egri felszólalását ismerve, hogy ő bizony nem kívánja tört gerincűként leélni itt az életét...)

Alulírottak is elment egyetlen megmaradt lánya, családjával.

Megvolt rá a maguk oka: nem tudtam változtatni sorsukon. Egyvalamire azonban megkértem. „Ha elmentek — mondtam — éljétek meg becsületes munkátokból. Ne abból, hogy erdélyiek vagytok.” Egyetlen elégtételeim, hogy követték a tanácsomat, teljesítették a kérésemet.

Beke Györgynek nem adtam tanácsokat, nem is kért, igaz. Most azonban emlékeztetébe idézném az egyik székely népdal két első sorát:

„Ha kiindulsz Erdély felől
ne nézz rózsám vissza többé...”

Már hangzott el odaát, hogy mi itteni értelmiségiek „elárultuk a népünket”. Hát csoda, ha törtgerincűek vagyunk?

Erdélyben lehet maradni — el is lehet innen menni. De maradni is — elmenni is csak tisztességgel, erkölcsi tartásunkat megőrizve érdemes.

Ötven éve halt meg Reményik Sándor

Reményik Sándor

Mindenki a magáét

Gy. Szabó Bélának

*A köröket, a köröket ne hagyd:
Mindenki a magáét —
El ne hagyd magad dolgát-örömét,
Kicsi virágát az egész világot.*

*Rajzold, rajzold buzgón és elmerülten
És rendületlenül
Rajzold, rajzold pontos köreidet —
Míg a vihar elül.*

*S ha hallni kell: akkor is úgy találjon
A végzet, a vak katona:
Polgár- és művész-göggel mondd neki:
A köreimet nem adom oda.*

(1939)

A székelyföldi kultúra szolgálatában

— Beszélgetés *Ferenczy Ferenc* úrral,
Székelyudvarhely polgármesterével —

— Az 1989-es események és napjaink közti időszak milyen lehetőségeket nyújtott Udvarhely és vonzásköré területén kibontakozó politikai életnek? Milyen a hangulat vidékünkön minden ellenünk hangolt különböző politikai háttérrel bíró kampány ellenére?

— Véleményem szerint ebben az időszakban vidékünk lakossága számára nagy lehetőségek nyíltak az önrendelkezés felé. Az itt élők nagyon sok esetben saját maguk dönthetnek sorsuk felett, természetesen a törvényes kereteken belül, semmiképp se gondolok az anarchista megnyilvánulásokról. Az is fennáll, hogy nagyon sokan nem tudnak élni az új lehetőségekkel. Persze a politikai élet problémáit nem szabad összetévesztetni a gazdasági élet nehézségeiből fakadó problémákkal. Az ellenünk hangolt kampányra csak annyira szabad odafigyelni, hogy észrevehessük a háttér mozgató rugóit. Székelyudvarhely lakossága az elmúlt idők eseményei kapcsán igazolta politikai edzettségét.

— Tudott, hogy a művelődési intézmények állami támogatása részben vagy teljesen megszűnt. Mégis, van-e esélye a kultúrának arra, hogy állami támogatást élvezzen?

— Állami támogatás szükséges mindig vagy mindaddig, amíg ki nem alakulnak azok a rendszerek, melyek képesek fenntartani kulturális intézményeket. De ez semmiképp sem szűlhet állami befolyást, még akkor sem, ha megválasztódnak a helyi önkormányzatok, amelyek — egyesek szerint — teljhatalommal fogják irányítani a helyi politikai, gazdasági és kulturális életet.

— Itt van például megyénk talán egyik legjelentősebb irodalmi-művelődési folyóirata, a Székely Útkereső, mely kialakult profiljával és rangos erdélyi, magyarországi, kárpátaljai, csehszlovákiai munkatársi gárdájával külön szint képvisel a '89-es decemberi változások utáni romániai magyar sajtóban. A székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Kiadó kiadványa a közeljövőben milyen támogatásban részesülhet a városi közigazgatási szervek részéről?

— Valóban külön szint képvisel a Székely Útkereső. Sokoldalú múltba tekintésével, jelen-ábrázolásával szinte akaratanul sugallja belénk az erőt a jövő küzdelméhez. A Polgármesteri Hivatal a jelenben is, de a jövőben is közvetítő szerepet vállal a folyóirat pénzügyi gondjainak enyhítésén, úgy a nagy vállalatok, mint a kisvállalkozók felé. Tárgyalások folytatunk a székelyudvarhelyi nyomda önállósítása, valamint korszerűsítése terén, amellyel, érdesem szerint, nagyban hozzá tudunk járulni az Erdélyi Gondolat Kiadó célkitűzéseinek megvalósításához.

— A városi Könyvtárnak jöjjön-e a székelyi rúdja, a Haáz Rezső Múzeum és a hozzátartozó Dokumentációs Könyvtár is bővíteni szeretne. Ha távlatilag is, de milyen perspektíváknak néznek elébe ezek az intézmények?

— Közel a távoli tekintetben bizonyíték helyeket foglalnak el úgy az oktatási- mint a többi intézmények fejlesztése, bővítése. A könyvtárnak is nagyobb, elegánsabb épületet szántunk, a múzeumot a várba szeretnénk költöztetni, melynek már az idén megkezdtek a restaurálási munkálatait.

— Mit vár el a polgármester úr a város lakosságától a hatékony együttműködés érdekében?

— Az előbbi gondolatot folytatva, mindezek megvalósítása széleskörű lakossági hozzáállással tud összejönni. Tudom, hogy jelenünk gazdasági helyzete nehéz terhet ró a lakosságra. Komoly anyagi támogatásokra van szükség. A jövőben bármit akarunk, saját erőforrásainkból tudjuk kivitelezni. Ki kellene lépni a közömbösségből, bátran kiállni és állást foglalni a negatív jelenségek ellen. Minden lehetőséget ki kell aknázni, oktatni, nevelni kell, hogy legalább a jövő nemzedéke egyformán legyen gazdag hitben és szellemiben egyaránt.

— Szívesen megköszönöm a beszélgetést, székelységünk hűségét szolgálatahoz szerkesztőségünk, valamint olvasóink nevében is további erőt kívánunk!

Róth András Lajos

Ferenczy István

Gondolatok a székelyek korai történetéről (III)

Újabb nézetek a székelyek hun származásával kapcsolatban (1)

Noha ennek semmiféle valós történeti magva nincs, a székelység körében általánosan meggyökeredzett — szinte már-már vallásosnak vélhető nézet (mithosz) szerint a székelyek Attila hun nagykirály halála után Csaba királyfi vezetésével a bércek övezte Erdély menedékeibe húzódtak, mintegy 3000 lélekszámú hun menekült csoport leszármazottai lennének, s azóta laknak hegyek koszorúta kis hazánkat. E rövidke írás keretében nem térhetek ki e kérdés boncolgatásának minden ágára-bogára, az roppant sok nyomdai teret igényelne. Ezúttal csupán a hun-magyar monda, tehát a hun-székely kapcsolat kulcskérdését szeretném összevontan megvilágítani. Más, nem kevésbé jelentős részletekre talán a következőkben keríthetek sort.

Legjobb tudomásom szerint az utóbbi fél száz év nevezetesebb történetkutatói közül először Moór Elemér vont a kétségbe a hun-magyar (székely) azonosság kérdését a Szegei Múzeum kiadványai sorában, 1944-ben a magyarság honfoglalásáról és a székelyek eredetéről írott hosszabb tanulmányában ezt az évszázados tévhitet, röviden utalva a hun-magyar (székely) azonosság utólag, papi embertől kitalált voltára.

A kérdéssel sokkal elmélyültebben foglalkozó neves történészünk: Györffy György a lehető legalaposabban elemezte a hun-magyar (székely) azonosság kérdését. Szeretnénk, minden apró, látszólag jelentéktelennek tűnő részletre kitérve meglepő, szinte hihetetlennek tűnő, de alaposan bizonyítható fölfedezésre jutott. (Vö. *Kronikáink és a magyar őstörténet*. Bp. Néptudományi Intézet. 1948. 126-146. 1.)

A magyar „hun-hagyomány és hun-történet” — Hunfalvy Pál működése óta a magyar múlt vizsgálatának egyik legtöbbet vitatott kérdése — az utóbbi évtizedek kutatásai folyamán néhány alapkérdésben véglegesen megoldódott.

A tárgykör sarkalatos megállapításainak a következőket tekinthetjük:

1. Mai ismereteink alapján magyar-hun hagyomány csakis a hun — onogur-bolgár — magyar uralkodó-

„ház” közvetítésével feltételezhető. A bolgár fejedelmi névjegyzék Avitochol fia Irnikkel kezdődik. Ez utóbbiban Attila és fia Hernac bolgár nyelvű nevét kell látnunk. Minthogy az onogur-bolgároknak volt valamilyen hun hagyománya, föltehetőleg egyidőben a velük törzsszövetségi kapcsolatban élt magyaroknak is lehetett ilyesmije.

2. A magyar középkori történeti források Attila hun nagyfejedelmet nem bolgár Avitochol néven ismerik, legkisebbik fiáról: Irnikről mit se tudnak; hunokról szóló értesüléseik semmiféle, bizonyíthatón keleti bolgár hagyományelemet nem tartalmaznak. Ennek alapján bizonyíthatatlanként el kell vetnünk azt a föltevést, miszerint a magyarság (székelység) a krónikákba foglalt hun eredet gondolatát keletről hozta volna magával.

3. Nem tudatosan megőrzött hun vonatkozású szellemi (nyelvi) hagyaték a magyarság (székelység) szókincsében lenne elképzelhető. Igazolhatóan hun eredetű jövevényszavak nyelvünkben (a székely nyelvjárásokban) eddigelé a legjobb akarattal se sikerült kimutatni.

4. A hun-magyar azonosság gondolata bizonyíthatóan a X. században, Európában született.

5. Az Árpád-kori magyar források hunokkal kapcsolatos értesülései, különösen pedig az ún. hun-történet alapján nem vezethető vissza népmondára, hanem tudós (vagy inkább tudakos) irodalmi alkotásnak tekintendő. Ha esetleg mégis föltehető lenne szellemi néprajzi (folklorisztikus) „hagyomány”, az elenyésző csekély és — végső soron — csak nyugati végső forrású korabeli mende-mondákra vagy elbeszélő énekekre vezethető vissza.

Mindezeket túl nem veszíthetjük szem elől azt a — semmiképpen — le nem becslhető tényt: három legőszibb, honfoglalás előtti hagyományokat őrző mondánk lehetetlenné teszi annak a nézetnek az elfogadását, hogy ezzel egyidőben hun eredetű hagyomány élt volna a magyarok (székelyek) körében.

(Folytatjuk)

Nem titok: Osvát Ernő, a Nyugat legendás szerkesztője, azon kevesek között tartotta számon a fiatal Jancsó Bélát, akik az első világháború után induló írónemzedék legnagyobb ígéretei voltak. A Kriterionnál megjelent — mindmáig egyetlen! — Jancsó Béla-kötet (*Irodalom és közélet*. Buk., 1973.), gondolom, messzemenően igazolja, hogy a Nyugat szerkesztője nem méltatlant tüntetett ki bizalmával. Akkor hát mi a magyarázata annak, hogy mégsem emlegetjük manapság őt egy sorban ama legnagyobbakkal, akik pedig Jancsó Béla életében is már élő klasszikusai voltak a magyar irodalomnak? Nehéz kérdés, jöllehet a két világháború közötti szellemi életünkben valóban nem sok hozzá hasonló — műveltségben, gondolkodás- és magatartásmódban őt megközelítő — személyiség akad. Különösen olyan, aki az irodalmi kérdésekben szigorúan esztétikai, közügyekben pedig szilárd elvi és erkölcsi mérce szerint ítél. És aki önmagával szemben volt a legkérelmezhetlenebb.

Roppant szerteágazó levelezéséből kiderül: mélyen benne élt a maga korában, s ugyanakkor a kívülálló tárgyilagosságával és rendkívüli érzékenységről tanúskodó lényeglátásával másokat is eligazított abban. Még az általa nagyon tisztelt Szabó Dezsőnek is ellent tudott mondani, amikor a félrevezetett mester rendre megtámadta Tamását, Makkait, Benedek Eleket; 1936-ban, amikor távollétében itthon kikezdik a betegségét magyarországi gyógyintézetben kezeltető író-püspök erkölcsi hitelét, rögtön a *Magyar fa sorsa* és a *Magunk revíziója* szerzőjének védelmére kel; hogy aztán — a nagy vitát kiváltó *Nem lehet közzététele* (Láthatár, 1937. 2.) után kénytelen legyen „ítéletet” mondani fölötte; a Vásárhelyi találkozóra nem sértett hiúságból, hanem nyíltan hangoztatott, többször is nyomatékosan megfogalmazott elvi fenntartásból nem megy el, de a Találkozót követő napon a közéleti ember mohó érdeklődésével sürgeti Tizenegyek-beli társát, Kacsó Sándort — akivel épp a Hasznos Könyvtár-köteteit szerkeszti —, hogy őszintén számoljon be neki a Vásárhelyen történekről; arról is, amit nem hoztak, nem hozhattak nyilvánosságra.

De vajon az lenne a mérce szellemi elődeink munkásságának a megítélésében, hogy mennyire éltek benne korukban? Mennyire tudták nyomon követni annak szellemi hullámmozgásait? Maga a tény, hogy valaki „mindenben benne van”, adott esetben akár a felszínesség szindrómáját is jelentheti. Másról van itt szó — s alighanem csak ez lehet a mérce Jancsó Béla munkásságának a megítélésében is —: a maga korában milyen feladatokat ismert fel saját elodázhatatlan köteleességeként, s azokból mit, mennyit és miként törlesztett? Nos, kortársainak egybehangzó véleménye szerint: a két világháború közötti időszakban a Jancsó Béla a személyisége fogta össze és szervezte meg 1929 nemzedékét, az egyetlen kisebbségi generációt, amelyik az *Erdélyi Fiatalok* keretében valóban nemzedékké tudott formálódni, és amelyik — épp annak köszönhetően, hogy tudatosan kidolgozott program alapján látott munkához — képes volt átfogó cselekvési tervet adni a korabeli romániai magyar társadalom önmegszervezésére.

És itt már közel állunk annak a megfogalmazásához,

hogy voltaképpen kit is kell becsülnünk Jancsó Béla személyében. Eszmélésétől kezdve írónak, irodalomszervezőnek készült. A Tizenegyekben esszéíróként tűnik föl, a korabeli avantgárd-irányzatokat tekinti át; később — az erdélyi irodalom egyik első teoretikusaként — a népi irányzat kibontakozása körül szerez magának elvitathatatlan érdemeket. Hogy az irodalom műveléshez-szervezéséhez az anyagi létalapot biztosíthassa, édesapja unszolására-biztatására elvégzi az orvosi egyetemet. Orvostanhallgatóként azonban figye' me egyre nagyobb empátiával irányult a társadalmi kérdések felé, s látva az elhanyagolt területeket, a huszas és a harmincas évek fordulóján rádöbben arra: szárnyaszegett lesz a mi szellemi kultúránk, ha az irodalom frontátörését nem követi a korszerű társadalmi tudat kimunkálása. Felfogásában tehát az irodalomközpontúsággal való szükségszerű szakítás korántsem jelentette az irodalmi tudatszféra alábecsülését; ellenkezőleg: az általa felismert és érvényesíteni kívánt művelődési modellben a szépirodalom egy átfogóbb — társadalom-megismerésre és átszervezésre irányuló — szintézisben kapta meg a maga semmi mással nem pótolható, fel nem cserélhető szerepét.

S ezzel már, azt hiszem, ki is mondtuk a legfontosabbat: Jancsó Béla egyike volt az erdélyi szellemi élet *modellte-*

Cseke Péter

remtőnek. Hiszen már az *Erdélyi Fiatalokat* is eleve azzal a céllal indította el 1930-ban, hogy az értelmiségi pályára lépő ifjúság közösségi tudatát kiépíthesse; hogy a főiskolai élet (1933-ig maga is egyetemi hallgató volt még) modellérvényű lehessen számukra akkor is, amikor az életbe kiléptek. S miközben munkatársai szervezik-vezetik a lap irodalmi-, jogi- és faluszemináriumát, ő szerkesztőtársával, László Dezsővel együtt társadalmunk fejlődésének belső törvényszerűségeit tanulmányozza. Hogy a harmincas évek derekától egy *kisebbségi modus vivendi*, átfogó életmodell kidolgozását és életre keltését tartsa a fiatal értelmiségi nemzedék hivatásának.

Egyik levelében legkedvesebb szellemi gyermekének nevezte az *Erdélyi Fiatalokat*. Úgy érezte, hogy irányításával és fenntartásával teheti a legnagyobb szolgálatot nemzedékének, illetve nemzetiségének. Csakhogy a körülmények, a helyszín hatalma (Szilágyi Júlia) folytán, a felismert kötelezettségek súlya alatt Jancsó Bélának nemcsak a szellemi irányítást, hanem az elvégzendő gyakorlati munka oroszlánrészét is magára kellett vállalnia. Ő pedig köztudomásúan eléggé gyakorlatiatlan volt a mindennapokban. Úgy tűnhet, hogy a modellalkotót maga alá temette műve. Élete, sorsa nagy tragédiája — minthogy férfikorának első évtizedében nyílt csak számára tér a

társadalmi cselekvésre —, hogy a továbbiakban meg kellett elégednie azzal, amit *előkészületnek* tekintett csupán a későbbi nagy feladathoz, amelyek sajnos — és ez nem rajta múlott — már nem adtak meg számára.

Az életművének szerves részét jelentő, még kiadatlan levelezése nagy formátumú, közösségi elkötelezettségű, mélyen etikus írástudót és közéleti gondolkodót revelál. Azt pedig jelképes értelmű tényként foghatjuk fel, hogy — hosszas visszavonultságában — töprengés közben érte a halál (1967. július 28-án).

Csak úgy tűnik, hogy az azóta eltelt idő elfedte, maga alá gyűrte a modellteremtőt. Jancsó Béla ma is előttünk jár. Kár, hogy ezt ő, aki *Önéletrajza* szerint „mindent előre látott” — immár sohasem tudhatja meg.

Jancsó Béla születésének nyolcvanadik évfordulója évében, 1983-ban, sokat faggattam a hozzá legközelebb állók közül Debreczeni Lászlót, az *Erdélyi Fiatalok* egyik alapító-főmunkatársát (aki ugyancsak torzóban maradt életművet hagyott maga után, hogy — akarata ellenére — maga is gyarapítsa az erdélyi sors áldozatainak számát). Az akkor hozzá intézett legutolsó kérdésem így hangzott:

— Jancsó Béla több fróval kapcsolatban (például: Áprily, Kovács Dezső, Tompa László) utal az *erdélyi sorsra*, mint végzet szerű élettenyezőre. Vajon úgy érezte volna,

Aki mindent előre látott

hogy maga is ennek a sorsnak az áldozata?

— Igen: volt egy idő, amikor szokásba jött „erdélyi sors”-ról beszélni; minden sikertelenebb életet vagy kezdeményezést nálunk ezzel a varázs-kifejezéssel magyaráztak, illetve mentegettek. De azért most mégis — hansúlyozta Debreczeni László — : igen tanácsos itt a dolgot mélyebben tekintően átgondolni. Minthogy a *sors* szónak ebben az összefüggésben negatív értelmű *végzet* jelentést tulajdonítunk, ha *erdélyi sorsot* mondunk, akkor csakis olyan *végzet*-(sors)-szerű körülményre lehet gondolnunk, amelyek kimondottan az erdélyi mivoltból és az itteni különleges viszonyokból következnek. Úgymint: sajátos földrajzi, történelmi, gazdasági, társadalmi, politikai adottságok, amelyeknek további következményei lehetnek az embert, az emberi életet gátló, letörő szellemi elmaradottság, anyagi szegénység, életforma-fejletlenség, lelki műveletlenség, kisebbségi helyzetből eredő nehézségek stb.

De az eredendő emberi gyarlóságok nem írhatók sem az erdélyi sors, sem a kisebbségi helyzet számlájára. Mert sem sorsnak, sem helyzetnek nem törvényszerű, szükségképpen velejárójai. (Legfeljebb több módot nyerhetnek általuk az érvényesülésre.) Tehát semmi esetre sem tartozik a végzet szerű következmények közé az, ami magából az *emberi természetből* jön, ami mindenütt ugyanaz: a

kicsinyesség, gonoszság, irigység, ostobaság, szűklátókörűség, hatalmaskodás; érdekközösségek, klikkek haladásellenes magatartása, közellenes pusztító tevékenység stb.

A székely Benedek Eleket annak idejében (1890-ben) a *Székelyföldön* hatósági erőszakkal buktatták ki a képviselősből, holott a székely nép szempontjából erre senki sem lehetett hivatottabb, mint éppen ő. Ugyancsak ő nem jutott be a székely problémák orvoslására 1902-ben Tusnádon összehívott Székely Kongresszusba, jöllehet erre megintcsak a nép érdekében nézve — nálánál ott aligha lehetett illetékesebb... Bár mindez itt történt Erdélyben, az ilyen eseteket — tekintve a kort s az akkori helyzetet — mégsem lehet az erdélyi sors kikerülhetetlen következményeinek állítani. Ezekért csakis a kornak a népek vajmi keveset törődő kormányzata és hatalom-, pozíció- és pénzéhes, gátlástalanul önző emberei a felelősei.

Így — ha most Jancsó Béla pályafutását nézzük — a feltett kérdésre én csakis határozott *nemmel* felelhetek. Itt csak sorsról lehet beszélni, általában... Ha neki nem sikerült egységes diáktáborra, öntudatos és művelt *diáktársadalom* szerveznie a romániai magyar főiskolásokat, ha nem tudta egységesíteni a falukutatók különböző csoportjainak a munkáját, ha nem tudta továbbfejleszteni az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmát — azért ugyancsak nem mind az erdélyi sorsot lehet okolnunk. Mert a helyzeti körülmények semmi nehézséget nem támasztottak ezekben a dolgokban. Csupán csak az emberek... A magyar közélet különböző helyein levő vezetőktől, a hangadóktól, intézőktől — el egészen a szegény sorsú, s ennél fogva az előbbiektől függésben levő, öntudatlan vagy érdek szerint alkalmazkodó egyetemi fokú diákokig...

Aztán: a tudatlanság, a műveletlenség, a felvilágosultság hiánya más elbírálás alá esik a XVII. században (például az Apáczai Csere János vagy a Misztótfalusi Kis Miklós esetében), amikor még sorshatározó jellege volt itt az elmaradottságnak, a babonás hitnek. És megint más ítélet alá esik a XX. század derekán, amikor minden értelmiségitől elvárható — Erdélyben is —, hogy tanultság, műveltség tekintetében kora színvonalán álljon. S amikor nagy sértés is volna, ha valakit tudatlannak, elmaradottnak neveznének...

És nem erdélyi sors a Jancsó Béláé azért sem, mert őrá el lehet mondani, hogy tudatosan vállalt mindent, ami az erdélyi helyzet különleges körülményeiből folyt. Reálisan számolt ezekkel és így ő nem is juthatott velük tragikus összeütközésbe.

Csak az emberi gyarlóságokkal szemben nem boldogult.

Tevékenységeinek kudarcait ilyen gyarlóságok okozták; tervei, elképzelései emberi érdekközösségek ellenzésein, kicsinyes politikáján hiúsultak meg. S mert világosan látta, hogy az általa elképzelt egészséges közösségi élet és új kisebbségi szellem csakis az ezeket gátló emberi esendőségek kiküszöbölésével lesz elérhető — elszántsággal kívánt a dolgokon változtatni. Törekvéseinek jó része ide is vágott. És bár azt is tisztán látta, hogy erre egy-két ember ereje nem elegendő, végig küzdött ezért mindaddig, amíg a történelem forгатagában ki nem esett a fiatalon vállalt munkateréből.

A címet Csiki László Gellért Sándorról írott recenziójából kölcsönzöm, mert nagyon is illik arra a világra, amelyben a kisregényei játszódnak. Behatárolható ez topográfiai is: Erdély, Románia, Közép-Kelet-Európa, de pontosabb, ha az időt jelöljük meg: az elmúlt fél évszázad, azaz a „létező szocializmus”. De fontos ez? A szerző joggal tiltakozik a braziliai olvasójához írott nyílt levelében (Harmadik félig nyílt levél) a sommás kategorizálás, címkézés ellen, amellyel, s ahogyan az „erdélyi” írókat, irodalmat a kritika is, az olvasók is — úgy mond — „kezelik”. A culeur local-t, azaz a sajátosan székelyes színeket, ízeket kéri számon az (Erdélyből elszármazott) olvasó, mondhatnók a néprajzi hitelt. Márpedig az írónak (ma már) nem ez a dolga — replikázik Csiki, s igaza van. Az erdélyi irodalom az egyetemes magyar- (és világ) irodalom része, azaz felnőtt, sértő és méltatlan mindenfajta gügyögő leguggolás mellé, a jóindulatú vállveregetés. Hogy mennyire erős (és indokolt is?) ez az öntudat, annak fültanúja voltam a könyvhéten, amikor néhány erdélyi író a mi, azaz a hazai irodalmunkról mondott lesújtó kritikát. Régi és tragikus vita ez, mert végeredményében az. A kirekesztettség, mellőzöttség eredményezte és fokozta föl a transzylvanizmust, úgy is mint a másság, de úgy is, mint a különbözőség tudatát. A történelem szaggatta sebeket azonban

kár lenne az atlétikai pályák versenyszellemével tovább mélyíteni. Csiki László könyvkritikái, esszéi (*Idegen tollaim*) mindenkit meggyőznek, — ha eddig nem tudta volna, hogy Ady igaza ma sem évvült el: a magyar írásbeliség határai nem földrajziak, noha esélyei, körülményei sokáig nem voltak azonosak. Csiki László kisregényeinek nagyon jó „olvasata” lenne hollandul, svédül vagy franciául is, mert a XX. századi létezésnek olyan mélységeit és abszurditásait mutatja föl, mint a legjobbak: egy Franz Kafka, Mrozek vagy Garcia Marquez. A kötekedő olvasó (mint a braziliai) talán számon kérhetné a Tamási Árontól, Kós Károlytól vagy esetleg Nyírőtól már ismert székelyes motívumokat, de nem lenne igaza. Ezeket a kisregényeket — így csak egy erdélyi, kelet-közép-európai író vethette papírra. A félelemnek és a testi-lelki elnyomódásnak azt a sajátos változatát írja meg Csiki, amelyet Európa boldogabbik fele már rég nem ismer, legfeljebb ha távoli, riasztó emlékként. Seholy le nem írja Ceausescu nevét — nagy Ó-ként emlegeti Adam Adam —, a szocializmus kifejezést, mégis pontosan tudjuk, értjük, hogy kiről, miről van szó: a bolsevo-fasizmus sajátos, balkáni változatáról. Nos, ha van novuma, többlete az erdélyi irodalomnak, akkor éppen ez: a félelemnek, megalázottságnak a látetele, amelyről ismereteink fogyatékosak voltak, meghaladták a képzeletünket is. Ez még most a szörnyeteg házaspár „lemészárlása” után is érvényes. Mert hiába láttuk premier planban a vértócsájába hanyatló Drakulát, nehéz elhinni, hogy már elmúlt, nem létezik. Nem is múlhatott el — sugallják Csiki kisregényei —, hiszen az iszonyat, a félelem, a megalázottság, a durvaság, a lelkek elsivatagosodása oly mélyen ívódott a zsigerekbe, hogy jó időnek kell eltelni, míg legalább a következő generációk kiheverik. Nem olyan ismeretlen ez az élmény nekünk sem, akik vidámabb barakkban éltünk, tehát szelídebb változatban.

A három kisregény, noha különállóan is megállnak a talpon, így, együtt alkotnak szerves egészet, egységet. A *Titkos fegyverek* kisfiúja mintegy alulról, az éppen alakuló, ébredő tudattal éli meg az „eszme” hatalomra kerülését, azaz hogy családja széthullását, a felnőttek páriává, féreggé nyomorítását.

Mindezt Bukarestben, a nagyvárosban, ahonnan hazavágyik fogantatása színhelyére, a kis határmenti faluba, ahonnan a történelem kiakolbólította családját. Nincs szörnyőbb, deprimálóbb egy gyereknek látni, végigélni anyja, s egyáltalán a felnőtté vergődését a pusztaság létezésért, amely Tamási, Kacsó Sándor, Kós Károly vagy Kemény János tollán még meg tudott őrizni valamit a fényeiből, hamvasságából. A történelem darálója mindent péppé őrl. Ebben a világban mindenki fél, lapít, s a pillanatnyi túlélésre rendezkedik be. A céda nyúl fiatal tanára azért szakít a szerelmével, mert a hatalom egészen az ágyig nyújtja szőrös mancsát, s ha nem tudja megtörni, beszervezni a fiatal értelmiségit, hát megfélemlíti a nőt, tönkretéve ezzel a kapcsolatukat, elvéve ezzel a megmaradás utolsó esélyét: a szerelmet is. Ha lehet egy bugyorról még mélyebbre ás az *Adam* című írás. A hatalom nem elégszik meg a lojalitással, amit nem lehet eléggé, elégszer bizonyítani, a lelkeket akarja, a belső vár feladását. Azt, hogy a rendőrség minden lépésünket figyelte, leveleinket olvasta, telefonjainkat lehallgatta — mi is tudtuk. Csiki azt írja meg, hogy a totalitárius hatalom hogyan kényszeríti kollaborációra az embert, hogyan töri meg az ellenállását, önbecsülését, lopja el hiteit, álmait. A nagy Ó képe fantomként vetül rá az országra. Teherbe ejti a szüzeket, a tudatot, a képzeletet is, s olyan hálót sző, amely-

ből még gondolatban sincs menekülés. Illetve mégis. Adam Adam, aki mindent elhagyott, felszámolt: hivatását, sőt még az anyanyelvét is, mesét mond Ajakimnak. Az esténként elmondott mese addig tart, míg hősiünket el nem nyeli valamelyik börtön süllyesztője. Mélységesen lehangoló történetek ezek, olyanok,

mint a motyogás a sötétben. Abban a Sötétben, amely Közép-Kelet-Európára borult több évtizeden át. De éppen, mert oly sötét, oly nyomasztó az olvasóban involválja, mintegy provokálja a fény utáni vágyat. Amely — hisz tudjuk — mindig el is jön, mert a diktatúrák is végesek.

De mi tartotta fenn az emberekben a hitet? Olcsó válasz, de mégis hihető: az irodalom, a jóllehet bekódolt, de mégiscsak megmunkált, megkomponált szöveg, amelynek a sorai között is lehetett olvasni. A kisregények után igen tanulságos Csiki kritikáit, recenzióit olvasni! Hiszen tudjuk, hogy a kritikának olykor feljelentés-értéke is lehetett, tehát azt is be kellett kódolni, hogy csak az értse, akinek szól. Állítani nem merem, csupán gyanítom, hogy Csikinek csínján kellett bánnia a jelzőkkel, ítéletekkel. Szinte minden írása dicséret, dicsérő, azaz, még a fenntartásait is vattába, sztaniolba csomagolja. Gyanúmat igazolni látszik, hogy a Budapesten írott kritikák, levelek hangja oldottabb, levegősebb, de tárgyyszerűbb is. A már említett nyílt levelet is Pesten írta. A kötet éppen ezért, így is igen tanulságos, információ, dokumentum értéke van, igenis van erdélyi irodalom, amelynek a sajátosságait, ízeit, nemcsak a földrajzi hely, de a történelme, szellemisége adja. Színezi, gazdagítja az egyetemes magyar irodalmat, sőt — mondjuk ki — sokszor meg is szégyenítette, nem bánom, finomítsak: ihlette azzal, hogy példát mutatott: éltette a szellem parazsát, az Európához tartozás hitét.

Titkos fegyverek. A céda nyúl. Adam Adam.

Magvető. Budapest. 1990.

Idegen tollaim. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1990.

A monológ

Beszélgetni is fogunk egyszer,
nem csak beszélni, én

egy világos konyhában ülnék le veled,
elvégre annyit álltam tribünök előtt,
az eszme katafalkjainál.

A csepegő vízcsap engem nem zavar, nem
hisszük már talán, hogy ezek szerelték ki a tömítéseket,
és aztán honosult kínai módszer szerint...
Honnan annyi víz?

Jó lesz a hideg bor fele, az esti maradék.
Nem várok én sokat, akarni is csak a lehető merem.
Tudom én, hogy a lázadások takaréka állított
sparhelt mellett törnek ki, előbb az asszonyból,
aki utcára küld kis reményért legalább,
noha félt, hogy másegyéb nyíllal át szíveden,
ő se tudja, manapság miféle lehet az.
Beszéljük meg előbb.

Lakott errefelé, a strekken túl, egy kis fekete ember, a Korong
utca 6-ban, a manzárdon, olyanokat mondott,
hogy „... itt töpreng az éj nagy odva mélyén:
a nemzeti nyomor”. Nem az. Ő egy másik.
Aszondja: „Íme, hát megeltem hazámat” stb.
A fene tudja, zsidó szeretői voltak.
Az apja meg fél-román. „Vagy tán egészen az.”

Képzeld el ma egy ilyen személyi lapot!
Meg aztán havi kétszáz-ennek sose telt.
Az akkor egy tehén ára volt. Persze,
hova tennél, dugnál te egy tehenet a tizedik emeleten?
Egere is csak a templomnak van manapság.

Mondom, hogy nem érdekes. Ez olyan ízé. Propaganda.
Ma más a pénz. Máshonnan jó. Higban számolunk.
Mintha levesben keresnéd a vizet.
A sóder konvertibilis ám —
te éppúgy nem hiszed, ahogyan ő sem.
De nem ő az, akire gondolsz. Lenin semmiképpen.

Ennek nem volt szakálla, bajuszára sem kent bort sokat.
Hallgass rám ezért. Tudom, nem új a szöveg.
Más Isten kéne, hogy olyant kitaláljon.
Annak aztán kegyelmébe ajánlhatná
a mártírokat a hóhéraik. De azért az emberek is odaférjenek!

Há' nem?
Értem én, elvégre én 's álmos vagyok.
Te hajnalban kelsz, hogy eljuss a hajógyárba,
én huszonnégy órák műszakban dolgozom. Olyanokat álmodom.
Vagy szinte. Jó, hogy te nem látod, miket.
Felejteti próbálom, nehogy eszembe juttasd,
ha egy éjjel mégis ugyanazt álmodod,
mer' akkor égszakadás, földindulás, egyebek.

Mit is akartam neked mondani?

Sétányok, gesztenyefasorral

Apám, amikor kisfiú voltam, mindig magával vitt a temetőbe.
Kriptákat javított. A temetőben különös szag honolt. Naponta
temettek ott. Két-három halottat, vagy még többet. Egyik te-
metésnél jobban sírtak mint a másikinál, vagy olyan is volt,
hogy alig-alig sírtak. A halottak országában aránylag csend
volt. A sírrablók, a sírgyalázók valahol mély álmukat aludták.
A gyermekek pedig, megtörtént, hogy bújócskázás közben
el-elbújtak csendben a fekete márványkövek mögé, vagy
meghúzódtak a terebélyes háromágú kopjafák tövében. Köz-
ben madarak éneke szötte be a virágúr-sírhantokat... Aztán
megszoktam a november elsejét is. Ha szép ősz volt, a
halottak is szépen ünnepeltek, ha eső hullt, vagy hó szitált, a
gyertyák még csakazértis égtek. Olyan volt a temető, mint egy
torta-égbolt: égtek a pislákoló csillagocskák, égtek öntudatlan-
ul és hajnalra sercege beleolvadtak a nemléten túli álmok-
ba, a kegyetlen feledésbe... Ez volt a halottak születésnapja.
Teltek az évek... Sokszor megtörtént, hogy költöztetni kellett
a temetőket. Szép, gesztenyefákkal szegélyezett sétányokat
szültek helyükbe, ahol szerelmes párok románcokat dudo-
rástak egymásnak, vagy hallgattak tudatlanul és nézték egy-
mást, félig pisolygón, félig hunyorgón, egy föld alatti
túlvilág-sziget fölött, ahol most a hófehér érdes kavicsokra
fényes és sötétbarna gesztenyék hulltak koppanva és selyme-
sen a napnyugta színű óriáslevelek. A tegnapi szag már nem
volt sehol. Azt a különös temetői szagot is magához szította
a kozmosz, vagy a megsebesült ionréteg. Apám nem jött többé
a sétányok felé, s nem jöttek erre a fekete ruhás piszmogó
hölgységek sem, s a kemény lélekjelenlétű férfiak sem. Az ég
gyomrába szörpintette a virágokat, a régi koszorúkat nyakuk
közé vették az üstökösök, mondom, gyönyörű sétányok szü-
lettek gesztenyefasorral, frissen lefestett padokkal, ahol az
élők többé nem a halottakat, hanem saját magukat szerették,
saját maguknak izentek, és gyermeki módon törölték le egy
mesébéli szivaccsal a jövőpiros hajnalok homlokáról a gyer-
meteg és álmos feledést...

1989

A második végtelen

Keresem ennek a különös helyzetnek, ennek a megismétel-
hetetlen állapotnak megfelelő szót, mint ahogy szembenézek
a sötéttel és tudom, hogy a végtelen az végtelen, mert nincsen
kezdet és nincsen vége, de tudom, hogy annak amit halan-
dóként nem értek meg, annak is megfelel egy szó, egy sikoltás
vagy sikoly, egy szó, egy sikoltás vagy sikoly annak amit véges
lábszárcsontjaimmal és véges törékeny ujjperceimmel és min-
dennemű félrevezetést végigszenvedő és eltűnő véges kopo-
nyámmal nem élek át igazán, mint ahogy azt a vonatozást átéli
a kisgyermek, vagy ahogy átéli az ajándékozások ünnepét,
nem élem és soha nem fogom megismerni azt az idő és tér
nélküli hazát, ahol egyetlen úr az Isten, és ahogyan ennek az
állapotnak is megfelelne egy szó, egy gyermeki jajveszékélés
vagy egy megnyújtott magánhangzó, ennek a történetnek is
itt, egy szócska kellene, ráférne már egy megnevezés, mert
olyan régóta hogy kísér, mintha a miénk lenne már mióta és
öröktől fogva hozzánk tartozna, és nem lenne más mint lét-
szükséglet...

1987

Liszt-évfordulón

Születésének száznyolcvanadik évfordulóját ünnepli az idén a zenei világ. Valóban, nem túlzás világról beszélni, hiszen nemcsak a magyar, hanem az egyetemes zenében is jelentős helyet vívott ki magának zeneszerzőként és előadóművészként egyaránt. A róla szóló könyvtárnyi irodalomhoz innen mi újat lehetne írni, hiszen tudjuk merre járt tájainkon, mit játszott és nagyjából ismerjük a sajtó-visszhangot is. Ezt az alkalmat arra használok hát fel, hogy jelezzem a hazai zeneírás fontosabb eredményeit.

Az első jelentősebb írás Brassai Sámuel nevéhez kapcsolódik: Lisztnek a cigányokról és zenéjükéről írott könyvének alaptételét cáfolja: a magyar zene nem azonos a cigányzenével, s érvelésébe zenei példákat is felhasznál (Lakatos István közölt belőle részleteket *Kolozsvári magyar muzikusok emlékvilága* című kis kötetében, 1973-ban).

Századunk első éveiben a kolozsvári Zeneiskola vezetőségének megbízásából Seprődi János írt tanulmányt a magyar zene előtt álló feladatokról. Lisztről is szól, de eltúlozva Lisztnek a német zenéhez való viszonyát és nem ismerve a késői Liszt-műveket, azok szerepét a modern magyar, sőt európai zene előkészítése szempontjából, elmarasztalja és a német zene szálláskészítőjeként könyveli el. (Azóta a magyar zenetudomány tisztázta ezt a kérdést is, Bárdos Lajos egyenesen „a jövő zenésze”-t tiszteli benne s nem kevesebb, mint majdnem négyszáz kottapéldával igazolja álláspontját.)

Születésének századik évfordulóján ketten emlékeznek meg róla, az egyik éppen Seprődi, aki ezúttal Liszt első kolozsvári hangversenyét mutatja be. Ugyanezzel a témával Gyalui Farkas fővárosi lapban jelentkezett. Ezt követően Polonyi János lexikon-cikkben summázza a Lisztről szóló ismereteket — Marosvásárhelyen (1912).

Liszt halálának harmincadik évfordulóján tűnt fel megemlékezésével Járossy Dezső, aki ettől kezdve írásban és előadóművészként gyakran emlékezett meg Lisztről; az első világháborút megelőző s a két világháború közti időben ő a leglelkesebb Liszt-rajongók egyike. 1927-ben esztétikai szempontok érvényesítésével népszerűsítette füzetnyi nagyságú kiadványban. Számba vette a Liszt-kultusz első megnyilatkozásait, rámutatott Liszt és Wagner barátságának gyökereire, elemezte egyházi zenéjének sajátosságait (1927). Mindezt kivonatossan akkori folyóiratokban is közzétette (*Banatul* 1926, *Pásztortűz* 1928). (Orgonaművészként például 1912-ben szólaltatott meg Liszt-műveket egyik temesvári hangversenyén, de megismertetett műveiből Gyergyószentmiklóson és más városban is.)

Lakatos István vissza-visszatérő témáinak egyike Liszt volt: 1935 és 1971 között két-három évenként jelentkezett egy-egy írással vagy tanulmánnyal magyar, román, esetleg német nyelven. Nem kerülték el figyelmét a Lisztről megjelent könyvek, ezeket is népszerűsítette: a Liszt-breviáriumot (1926), Hankiss János gyűjteményes kötetét (1941), Takács Menyhértnek Liszt érzelmvilágát tárgyaló kötetét

(1941), akárcsak Liszt árvízi hangversenyeiről szóló kiadást (1942). Ugyanekkor összefoglalta a korabeli sajtó alapján — Gyalui és Seprődi nyomdokain haladva — Liszt kolozsvári, illetőleg erdélyi hangversenyeiről szóló addigi irodalmat (1943, 1944, 1956). Liszt művészetéből — mintegy indulásként — mindössze a szimfonikus költemények foglalkoztatták (1935). Legutolsó összegezése önálló kötetben látott napvilágot (*Zenetörténeti írások*, 1971), mikor is teljesebb képet rajzol, hiszen ezúttal a romániai eredmények összegezésére vállalkozott. Közzétett Liszt-leveleket, ismertetett általa — és mások által is — felfedezett Liszt-emléket (*Zenetudományi Tanulmányok* III, 1955, *Előre* 1958, *Magyar zene* 1960/61, *Muzica* 1956, 1961).

Wesselényi Miklóshoz írt és hazafiságáról valló levelet tett közzé Szegő Júlia, Liszt-hangversenyeiről számolt be Kéki Béla, Román rapszódiaíjáról írt Szöllősy András — akkor még kolozsvárinak tekinthető főiskolai hallgató.

Legutóbb László Ferenc az 1846-47-es Liszt-hangversenykört követve nyomon, és a *Román rapszódia* keletkezésének útját rajzolta meg részletes, szerteágazó dokumentáció alapján (1989).

E sorok írója Gyulai Lajos kiadatlan naplójából tett közzé Liszt-re vonatkozó anyagot, és ismertette László Ferencnek fennebb említett önálló kötetét (1962, 1989).

A román nyelvű Liszt-irodalom számottevőbb eredményei századunk negyedik évtizedében jelentkeznek. H. Beša a román fejedelemségekben tett körutat francia nyelven ismertette (1937), ezt megelőzően azonban Octavian Beu foglalkozott itteni vonatkozásaival és Bartók Béla buzdítására kiadta s népszerűsítette Liszt *Román rapszódia* címen ismert zeneművét, ez utóbbi német nyelven is megjelent (1931). George Oprescu a román olvasók számára kevésbé ismert mozzanatokot tárt fel (1941).

Negyedszázad múlva Theodor Bălan önálló kötetben ismertette meg a román olvasóközönséggel Liszt életét és munkásságát (1958), Iosif Sărbut az aradi Liszt-emlékeket vette számba (1958). Ezt követően Alfred Hoffmann egyik tanulmányában Lisztet Chopin művészetének előadójának népszerűsítőjeként mutatta be (1960), majd Liszt *Esz-dúr zongoraversenyét* előadó-művészeti szempontból boncolgatta (1963), és francia nyelven külföldi fórum számára foglalta össze az 1846-47-es itteni Liszt-turnét (1963).

Zenetudományi hivatkozásokkal, egy-egy fejezettel találkozunk G. Firca, Ada Brumar, Alexandru Leahu munkáiban (modális kromatika, romantikus irodalom, előadóművészet). Halálának centenárius évfordulóján Viorica Cosma román muzikusokkal való kapcsolatát érzékeltette.

Wilhelm Georg Berger a szimfonikus zene fejlődését részletesen tárgyaló munkájában szimfonikus költeményeit és két szimfóniáját — *Dante*, *Faust* — elemzi és állítja be az egyetemes zenei fejlődés folyamatába (1972).

Mindez természetesen szerény hozzájárulás a teljes Liszt-anyaghoz, a Liszt-könyvészet azonban örömmel könyveli el e tájak s itteni muzikusok eredményeit is.

200 éve született Katona József

Irodalomtörténeti közhely, hogy a magyar irodalom klasszikus drámájának, a *Bánk Bán*-nak, tulajdonképpen soha nem volt igazi, számottevő színpadi sikere. Többen megpróbálkoztak az átírásával is, pontosan a sikeresebb színpadraállítás érdekében, többek után 1976-ban Illyés Gyula is. „E dramaturgiai hibák azonban — írja Orosz László —, amelynek kiküszöbölésére 1976-ban a legtekintélyesebb élő magyar költő, Illyés Gyula vállalkozott, elválaszthatatlanok a mű legfőbb értékeitől: fojtott légkörétől, lankadatlan feszültségétől, tömör, szaggatott, expresszív nyelvtől, a drámai akció és dikció teljes egységétől. Ezekben tesz túl Katona valamennyi magyar kortársán és utódán, ebben éri el a műfaj legnagyobbjait, ebben hasonlít Shakespeare-re is.”

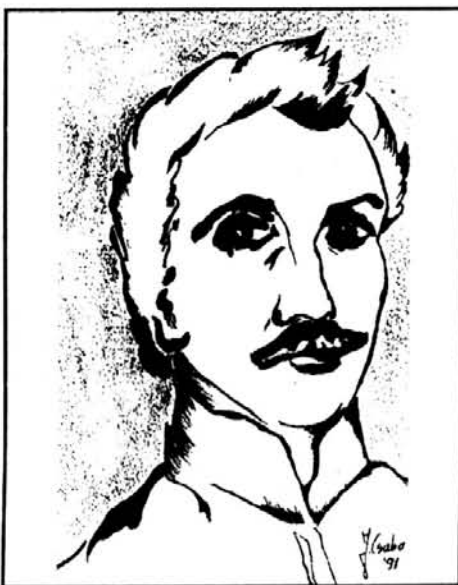
A *Bánk Bán* színpadi megvalósítása, a rendezői felfogások egy évszázada vita tárgyát képezik az irodalom- és színház történetben. Gyulai Pál, Arany János, Pándi Pál, Sőtér István megannyi egymással ellentmondó elemzést kínál. Czimer József, a dráma átdolgozásának és modernizálásának odaadó híve így ír Gyulai Katona-tanulmányáról: „Gyulainak megvolt az a mentsége, hogy elsőnek adta a *Bánk Bán* alapos elemzését, és bár látta az előadásbeli nehézségeket, vélhette, hogy elemzésének felhasználása és kisebb változtatások elégséges alap lehet a színházakban egy sikeres előadásra. Az elmúlt 125 év tapasztalatai azt mutatják, hogy ez hiú remény volt. (...) Maradt a mű köteles tisztelete, spontán szeretete nélkül.”

Gyulai és Arany a Katonáról írt tanulmányaikban azt tűzték ki célul, hogy ezt a jelentős, irodalmilag mellőzött művet felfedezzék, értékeit tudatosítsák. Az ő elemzésük nyomán vált a dráma klasszikussá. Ám ugyanakkor klasszikussá vált az ő elemzésük is. Ez a két korai kritika rendkívül érdekes, a maga összefüggésében legalább annyira élvezetes olvasmány mint maga a dráma. Az is bizonyítani látszik ezt, hogy számtalan újabb *Bánk Bán*-elemzés nem Katona Józsefet és drámáját próbálja értelmezni, hanem a

Gyulai- illetve az Arany-féle *Bánk Bán*-elemzésekkel száll vitába, és főként azokat értelmezve valósággal második, harmadik helyre szorítja a vita eredeti tárgyát.

Katona József 1791-ben született kecskeméti polgárcsaládban. Pesti joghallgató korában műkedvelő színészként csatlakozott a színtársulathoz. Ez volt az a kor, amikor az írók, költők számára a színpad jelentette az irodalom igazi térhódítását.

„A nemzet szívéhez — írta Kölcsey Ferenc 1826-ban — minden kétségen túl legegyszerűsebb ösvény a játékszíni költésben nyílna meg.” Ez a kijelentés akkor válik teljesen érthetővé, ha tudjuk azt, hogy mai értelemben vett könyvterjesztés egyáltalán nem létezett, hogy az amúgy is alacsony (300-1000) példányszámban megjelent könyvek csaknem véletlenszerűen jutottak el olvasóikhoz, a színházak viszont azonnal elérhető közönséget jelentettek. A helyzetet azonban tovább bonyolította, hogy a közönség igényét kiszolgáló színház, saját létfenntartása érdekében, legtöbbször csak hitvány darabokat játszott. A dráma eredeti szövegének tiszteletbentartása ismeretlen fogalom volt, sokszor felismerhetetlenségig eltorzították azt, a vélt, feltételezett közönségigénynek megfelelően. A közönség szerette, kérte a magyar múlt témáit; így hát Lear király alakját például a honfoglalás kori Szabolcs vezérrel azonosították, s ennek megfele-

Katona József főműve a *Bánk Bán*. „Mikor Döbrentei serkentésére 1814-ben néhány ifjú erdélyi magnás egy 700 és egy 300 váltóforintos pályadíjat tűzött ki az épülőfélben volt kolozsvári nemzeti színház megnyitására előadandó eredeti történelmi drámára, K. egész lelkesedéssel dolgozta ki másfél év alatt ezen drámáját, és beküldte a versenyre. A pályázatot 1817 elején zárták le 12 pályaművel, melyek közül a bírálóbizottság ötöt emelt ki, de a *Bánk Bán* meg sem említették. Az eredményt Döbrentei közölte 1818-ban az Erdélyi Múzeum című folyóiratban. Erről azonban az írói körökkel összeköttetésben nem álló K. nem értesült, s abban a hiszemben, hogy az egész pályázat ügye feledésbe ment, hozzálogott műve kijavításához, mit befejezván, 1819-ben elő akarta adatni a székesfehérvári színtársulattal, mely a fővárosban játszott, de a cenzura betiltotta. A kinyomtatott drámát sem vette figyelembe a közönség, sőt Kazinczy sem vetett ügyet reá. Törekvéseit csak szülővárosa méltányolta némileg, melynek a *Bánk Bán* ajánlta, és 100 frt tiszteletdíjban részesítette. 1834-ben Egressy Gábor jutalomjátékaul választotta Kolozsvárt, és ekkor került először színre.” (Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1897)

lően átiratták Shakespeare egész darabját.

Nem véletlen, tehát, hogy Katona József történelmi témák színrevitelével próbálkozott, azt kereste, hogyan lehetne ábrázolni a történelmi múlt nagyjait, „tetteinek megítélése végett”. Moralizáló törekvéseinek Schiller dramaturgiája volt az előképe. Katona művei saját korában nem jutottak színpadra. Katona elkedvetlenedve hazament Kecskemétre ügyésznek. 1830-ban halt meg. Életében nem övezte homlokát az irodalmi dicsőség babérkoszorúja. Halála után harminc évvel Gyulai Pál így ír róla:

„Ő költészetünk azon korszakának volt legmostohább gyermeke, melyben nem remélve anyagi jutalmat, egyedül dicsőségért dolgoztak a költők, hazafiságból, lelkesültségből.”

Kozma Mária

Első verskötetem 1967-ben jelent meg *Bájló ének* címmel. Verset már kisiskolás koromtól írtam, de nem éreztem lényegesnek. Lőrinczi László biztatására gyűjtöttem össze az ötvenes-hatvanas években írt verseket emez első kötetben, amely nem aratott sikert. Szócs István szerint nem is volt költészet; Utunk-beli kritikájával, s az elkövetkező versesköteteim elég fanyalgó fogadtatásával párhuzamosan rengeteg levelet kaptam költőktől-íróktól (főként az idősebb nemzedék tagjaitól), akik maradéktalan elismeréssel nyilatkoztak verseimről. Főleg Szabó T. Attila, Balogh Edgár, Kiss Jenő, Salamon László, Méliusz József, Kányádi Sándor, Sütő András, Szász János, majd Farkas Árpád siettek védelmemre - de csak levélben, soha nyilvánosan. Prózai, humoros írásaimat és műfordítói tevékenységemet már több elismerés övezte.

Versesköteteim: *Bájló ének* (1967), *A második kérdés* (1977), *A*

földtől a homlokunkig (1981), *Felszálló füst* (1986) és egy román nyelvű verskönyv a saját fordításomban (*Umbra muntelui*, 1987).

Műfordítások (Próza): Ioan Grigorescu: *Látomás* (1961), Hortensia Papadat-Bengescu: *Kamarazene* (1964), Ileana Vulpescu: *Az utolsó névjegykártya* (1982), Ana Blandiana: *A megálmódott* (Európa Könyvkiadó, 1990), De Ségur: *Tündérmesék* (1981), C. Chiribă: *A fehér rózsza* (1967), Mayne-Reid: *A fej nélküli lovas* (1969).

Költészet: Ana Blandiana: *Honnan jön a nyár?* (1984), Mircea Ciobanu: *Versék* (Európa Könyvkiadó, 1987), Anghel Dumbrăveanu: *Fejedelmi tél* (1987), *Kutak* (Kortárs román költők, 1981). Előkészületben: *Szavakkal át a sivatagon*-Mai román költők. Ez utóbbi elakadt az Eminescu Könyvkiadónál három évvel ezelőtt: a cenzúra jó érzékkel tartotta vissza, ti. szinte kizárólag az ún.

disszidens költők (Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Alexandru Musina, Mircea Cărtărescu és mások) verseit tartalmazta. A cenzúra kifinomult szimatára vall egyébként az is, hogy amikor a '60-as évek elején összeállítottam egy válogatást *Fiatal román prózaírók* címmel, a készen lefordított könyvet egyszerűen elsikkasztották, pedig a szerzők akkor még teljesen ismeretlen kezdők voltak (Petru Popescu, Paul Goma, Alexandra Târziu és mások). Ezen novellák egy része megjelent az irodalmi sajtóban.

Új verseimet (igen kevés van) egy könyvben szeretném összegyűjteni. A címe már megvan: *A szél nyoma a levegőben*. Prózai írásaimat (egy készülő önéletrajzt, novellákat, karcolatokat) is szeretném kiadni valamikor. Rövid meséimet gyermekeknek úgyszintén.

Lendvai Éva

MAGVETŐ

Lendvai Éva

Kövek között

(Önéletrajz - részlet)

...Tulajdonképpen zsidó, polgári-baloldaliasan polgári légkörben nővök fel.

Ebből arra kell következtetnem, hogy anyám befolyása sokkal erősebb volt, mint apámé. Ő különben hamar kiszakad életünkől: öt éves sem vagyok amikor elköltözik otthonról, az aggodalmasan összehorodott, megvalósított, meleg és tiszta polgári fészekből, amely lassan pokollá vált számára, anyám túrhetetlen, békétlen természete miatt. Összebékíthetetlen pólusokként éltek összezárván, a kispolgári család Spanyolcsizmájába szorítva, amelynek kereteit mindketten fétisként tisztelték, de amelyből tudat alatt mindketten szabadulni igyekeztek: apám a művészet, irodalom régióiba, anyám pedig, alapvető frigiditása vonzásába, amelyet - ha képes lett volna önmagával őszintén szembenézni - tudatosan vállalt cölhibátussal védelmezhetett volna; így azonban az örökös kettősség, hazugság felőrölte az idegeit, s acsargó gyűlölködésbe torzult a férfi ellen, aki „elhagyta egy kurvát”, aki „megszökött a családi felelősség elől”, aki „háború idején képes volt otthagyni zsidó feleségét és védtelen kisleányát”, stb... E klisék jól időzítetten kellő módon hatottak később, a nem kevésbé kispolgári, s a szocializmus évtizedei alatt sem sokat változó kispolgári közvéleményben, s a politikai zsarolás eszközével vitték tovább anyám csillapíthatatlan gyűlöletét, bosszúját volt férje - életében az egyetlen

férfi - iránt, akinek sosem tudta megbocsájtani azt, hogy ő maga tulajdonképpen sosem érezte szükségét férfival való együttélésnek, szerelemnek, házasságnak. Pokoli magánya, kíméletlen szeretetvágya lavinaként zúdult rám, és - lehajtott fejjel, megalázva valom be most, ilyen későn, mikor már semmi sem változik meg alapvetően az ember életében - sikerült is betemetnie: soha nem voltam képes kiszabadulni e tomboló érzelem-lavina alól, amelyben a gyűlölet, féltékenység és zsarnoki hatalomvágy jól megfér a bálványozó szeretettel, kényeztetéssel, védelemmel, becézgetéssel, lemondással, önzetlenséggel.

Tulajdonképpen ilyen módon természetesen az anya szelleme határozta meg fejlődésemet; ez a szellem nem volt olyan minőségi, mint az apáé, de sokkal erősebb, konokabb, zajosabb. Hatása éppolyan mértékben eredményes, mint a növekedő idegenkedés és ellenérzés, amit az évek során kiváltott belőlem.

— — — — —
Az engem környező, velem érintkező világ a magyar anyanyelvű vidéki zsidó polgárság világa: eleven eszű, emancipált, tiszteletlen és sokat olvasó gyerekek. Szüleik jómódúak, jórészt ún. „proccok”. Kik is ezek az emberek? Orvosok, ékszerészek, banktisztviselők, olykor zenetanárok. Kereskedők, gyógyszerészek. A háború alatt - zsidók lévén, legtöbbször főként a kisjövedelműek - baloldaliak, antifasiszták.

A háború után akinek magyar - észak-erdélyi - területen volt rokonsága - háborús lelkesültté, árvává válik - miként anyám is. Anyja, három testvére, több rokona ég el Auschwitz kohóiban. E rokonokat szinte nem is ismertem, gyerekkoromban országhatár választott el tőlük, nyomtalanul tűnnek el az életemből a semmibe. Az egész dolognak csak jóval később ébredek rá valódi jelentőségére. Annál is inkább, mivel olvasmányaim, kultúráim magyarsága, az első iskolaévek katolikus nevelése keresztény magyar-nak tüntet fel önmagam előtt; sokáig meg sem fordul a fejemben félzsídó hovatartozásom, sőt, a korszakom úgy hat még gyermeki tudatomra és érzésvilágomra, hogy halvány *antiszemita* melléközgéssel ködösíti el azt.

Az apa világa elenyészik: ebben a kevert lakosságú városban nincsenek magyar írók, költők. Elvéve akad egy-egy magyar festőművész. Egykor itt született Áprily Lajos, (feltehetőleg a szász Jekeliusok leszármazottja) de szinte nyomtalanul tűnik el a helyi szellemi térképről. Apám tulajdonképpen szintén rövidesen eltávozik innen - a főváros felé tájékozódik, ahol a székelő-székelkedő irodalmi-szellemi vaskalaposság és provincializmus kevésbé hat és uralkodik. Európai formátumú alkata és műveltsége rég elszakította már ettől a televénytől, amelyhez azonban mégis tartozni véli-érzi magát, de amely kivetí magából, mint idegen testet. Meghasonlottságra rányomja majd bélyegét egész alkotói munkájára, min el nem tud és nem akar, de nem is lehetséges felülemelkednie, véglegesen kiszakadnia a saját, különbejáratú erdélyi „magyar ugarából”. Ha ez sikerült volna neki, akkor Németh László, Déryvel egy sorban lehetne őt említeni, vagy költőként nem is tudom milyen hangon szólalt volna meg (Babits? Kosztolányi?) - mert e pillanatban nem is ismerem korosztályabeli költőt, aki megmaradt ugyan klasszikus szelleműnek, de itt és most úgy írna verset, mint ő...

Szóval, elköltözik Bukarestbe, hogy ne lássa többé anyámat, és egész győtrött ifjúságának színhelyét. De furcsa, nehézkes, nosztalgikus alkata mégis köti a régi helyekhez. Tulajdonképpen egész életében siratja e falakba, hegyekbe, alacsony égboltra eleve befalazott ifjúságát. Így marad meg erdélyi magyar írónak, költőnek, s maradna meg akkor is, ha Honoluluban, vagy a Holdon élné...

Ezidőtájt kezdődik betegeskedéseim szakasza: fekszem naphosszat egyedül az erkélyen, aprókat köhögve, takarókba bugyolálva, és olvasok. Könyvek, könyvek válogatás nélkül, s a hazatérő, cekkert cipelő, firss szagú anya ielkendező, rémült, aggódó, bizakodó arca. Levelek és csomag a rég Amerikába kívándorolt zsidó nagybácsitól, aki küldi az első Streptomicint és Nestlé-csokoládét.

Eszegetem a csokoládét és olvasok: „Királynő, emlékezzél vissza!” — kiált hátborzongatóan az egyiptomi főpap, Harmacis, a bűnös, csalfa Cleopatra felé, aki gyöngyöt old fel borban és megissza a fáraó kincsét Rider Haggard ponyvájában. Borzongok is kelőképpen. Később felfordul a gyomrom az izgalomtól, amikor a halott Bovaryné szájából fekete folyadék csordul. Boldogan csellengek Ábellet a rengetegben, izgatottan lesem a likas fakanálon keresztül a bo-

szorkányt, és - bár nem nagyon értem-, megérzem a komor nosztalgiát Meschendörfer Corona című regényében. Végigolvasom az Erdélyi Szépmíves Céh sorozatát: a kissé tapadós papírra nyomtatott könyvek apámtól maradtak nálunk; anyám nem engedte elvinni a könyvtárat, s néha, amikor anyám nincs otthon, lopva eljön s elvisz egy-egy neki kedvesebb könyvet. Micsoda megalázó nyomorúság lehetett számára... Miért, miért nem, sokáig nem felejték el egy regényt, bizonyos Czinczár Miklós *Menekülés* című könyvét, amelyről azóta sem tett senki említést. Melléje válogatás nélkül olvasom Mécs László verseit, Kempis Tamás Krisztus-könyvét, egy másik papi könyvet Jeruzsálemről... Ezekkel a - nyilván nagyapai hagyatékából származó - könyvekkel párhuzamosan habzsolom Gourmont könyvét, s mire a végére érek, minden különösebb erőfeszítés nélkül rájövök, hogy az ember éppúgy közösül, mint az állatvilág többi teremtményei. A „felvilágosítás” nem jár különösebb megrázkódtatással, hamarosan napirendre térek fölötte, de nem beszélek erről senkivel. Nincsenek bizalmas barátaim, még kevésbé barátnőim.

Kilencedik életévemben fejeződik be a második világháború, de csak homályos emlékeim vannak róla. A tüzből, vérzivatarból nem jut el egyéb a hegyek övezte városba, mint néhány évnnyi sötétítés, néhány bomba, német, majd orosz uniformisok, a titokban hallgatott angol rádió négy dobütése, egy-egy gyászoló szász anya arckifejezése, miután mindkét fia elesett a fronton. A várost nagyjából megkímélte a háború, s gyermeki tudatomban a néhány bombázás riadalmán, s egy falun töltött csodálatos forró nyár emléken kívül vajmi kevés nyomot hagyott. Észmélésem idejére már kitört a béke. A háború talajában fogamzik meg viszont egész életem, ebből a nyomasztó televényből növekszem. Megdől egy rendszer, másik váltja fel - az, amelyben serdülőből felnőtté válok majd, de amely már nem tud rám formálólaga hatni. Egész minőségi meghatározottságom előjele a két világháború közötti polgári lét és tudat. Így nővök bele egy olyan világba, amely soha nem válik majd igazi otthonommá: zsidónak keresztény vagyok, kereszténynek zsidó; magyar, de román nyelven tanuló, a román szellemiség iránt egyenlő mértékben érdeklődő, szászokkal barátkozó, németül, angolul, franciául is tudó, igazából mindig mindenütt idegen. A természetben civilizált városlakó, a civilizációban a természet nosztalgiájától sínylődő idegen...

1964

Jakab Csaba: Gyepesi füzek

Váli József versei

Itthon

A Farkas utca
nem a Borsos Tamás utcából nyílik.
Mégis be-befordulok ott a sarkon,
a Bethlen kollégium felől jövet,
a hársak alá,
hol Józsa Béla talán
verset kalapált sietve.

Ez a szőlőföld. Képlékeny
eszméletünk.
Kalácsa nincsen,
kenyere nem a mámor.
Napja nem süt terád
a kinyilatkoztatásból —
faltól falig verődhet —
a házak megviselt arca
rezzenetlen.

Van:
mint futó tekintet
az útmenti kőkeresztén,
mint az éjek ó-vizében mártózó szerelem,
ahogy az otthon elkísér
és körüleng fényes illatával
a tárgyilagos munkahelyen,
mint intés, amely visszatart, ha indulsz
mindegy már hová,
mint ezerjófű a földbe-
taposott síron,
mint emlékműterv a szobrász asztalán,
mint gyermeki kérdés,
s miként a válasz is rá jelenidőben —
a volt és a lesz között feszülő
életek tanúságával.

Egyszerű

Csak annyit mondj, ha szólsz,
ne többet,
mit senki nem vehet
el tőled,

de azt már úgy mondd, mint
ki mától
nem áll el többé a
szavától —

volt és lesz közt szorongj,
és mégis
a te időd, a kés
élén is,

íves kötésben e
pillanat
mi el nem enyészik:
jel marad.

És úgy is szólal, mint
a távol —
szíved el ne zárd e
hívástól.

Noktürn

Valami fanyar hangulat legyen,
Tapadón, mint út pora.
Könny vagy veríték: egyre megy.
Jó lenne most fényes világváros
Szívében törve előre
Tudni, hogy mi is történik
Velünk. Meglehet,
Üveg s acél irdatlan tükrén
Ott is e fanyar hang sikkanna süvöltve,
Mit megfejtteni oly nagyon kellene,
Hogy megőrizzük arcunk.
Vers vérző képét
Libbenő papírlapon.

A SZÉKELY ÚTKERESŐ KIADVÁNYOK
sorozatban megjelent:

HIBAIGAZÍTÁS. Folyóiratunk 4-es számában Beke Sándor
Vannak hajók című versének 18. és 24. sora helyesen:
„melyeken himnuszokat zengnek”
„letört árbocrudakkal”.

200 éve született Széchenyi István

Kossuth Lajos, későbbi nagy vitatársa így jellemzi: „ujjait a kornak üterére tévé, és megértette lüktetéseit... s százados hatásra számító lépései sem korán, sem későn nem érkeztek”. Széchenyi — világjáró fiatal arisztokrataként — előbb ismerte meg a polgárosult Európa viszonyait, mint az otthoni nyomorúságot. Az 1825-1827. évi pozsonyi országgyűlésen, amikor egy magyar tudós társaság alapításának ügye került szóba, erre a célra egy évi jövedelmét ajánlotta fel. Ez a gesztus már jelezte érlelődő szándékait s kialakuló hivatásérzetét, amely — bizakodások és csüggedések, olykor kétségbeesések váltakozó viharai közt — nagyszabású alkotásokat hívott életre.

Ahogy Benkő Samu írja, a „közjóra való törekedés” szolgálatába állította egész egyéniségét, ennek rendelte alá az írást is. Széchenyinél az írásban rögzített gondolat elválaszthatatlan a történelmi cselekvéstől. Életét végigkísérik naplói. Az önvizsgálat, az önmegismerés eszközként vált számára a naplórész. Gyakran szenvedélyes, indulatos formában jelentkezett „a lélek magánbeszédének kényszere” (Sőtér István). A szenvedély, a gúny, a türelmetlen felháborodás eszközeivel igyekezett rádöbenteni Széchenyi honfitársait az ország gazdasági, társadalmi, kulturális elmaradottságára nagy műveiben is.

Amikor írásával a közvélemény elé lépett, szándéka az volt, hogy a maga sorsára, helyzetére ébressze népet. Az írásmű csak az olvasóközönséggel való kapcsolat által hathat. Ennek tudatában kezdett intézményszervező munkájához. Az irodalmi és művelődési élet intézményeinek megszervezésével — Akadémia, Kaszinó Egyesület, állandó pesti színház, olvasóegylet — a polgárosuló nemzeti kultúra alapjai teremtetek meg. Könyvei, cikkei nyomán a nemzeti köztudatban is pezsgés támadt, az írók műveikkel tovább sugározták eszméit.

A naplójában kifejezett önéletrajzi révén, az egyéni önismeret útján jutott el Széchenyi a nemzeti önismeret szükségességének felismeréséhez. Csak a kíméletlen, előítéletek nélküli tisztánlátás, a hibák pontos felmérése, az erők reális számbavétele vezethetett a közéleti átalakítás programjának kidolgozásához. Már első jelentős röpirata, a *Hitel* (1830) a józan és tevékeny hazafiság morálját hirdette, ostromozva a nemzeti hibákat, a dicső múltba révedező nemesi tunyaságot és műveletlenséget: „Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfi, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni, valaha mik voltunk, de inkább átnézni, idővel mik lehetünk, s mik leendünk.” Nem kis mértékben éppen a *Hitel* hatására kezdett a magyar irodalom a múltidézés helyett a jövő biztató lehetőségei felé fordulni.

Második nagy munkája a *Világ* (1831), amelyben polgári átalakulást sürgető reformprogramjának főleg kulturális vonatkozása körvonalazódott, a nemzeti fölemelkedést lehetetlenné tartotta a „kiművelt emberfők” sokasága s a kultúra széleskörű elterjedése nélkül.

A következő évek fejleményei tanúsították, hogy Széchenyi reménysége — mely szerint osztályának, az arisztokráciának többsége vállalni fogja a reformprogramot — nem vált valóra. A bécsi kormányzat jóindulatára is hiába számított. Harmadik nagy röpirata, a *Stádium* (1833) csak külföldön jelenhetett meg, s az országba becsempészett példányokat a hatóságok elkobozták. Válaszként ekkor írta le híressé vált mondatát: „Lenyesik szárnyaimat, lábamon járok, s ha ezeket is kiszakítják, hason

fogok mászni, csak szolgálhassak.” Ez a szolgálat a következő években a közhasznú alkotásoknak, gyakorlati jellegű gazdasági és művelődési terveinek megvalósítását jelentette, amit a hatalom kevésbé kifogásolhatott (gyáralapító társaság szervezése, vasútépítés, a Vaskapu szabályozása és a dunai gőzhajózás terve, a Lánchíd, a pesti Nemzeti Színház, városrendezés, Gazdasági Egyesület).

Széchenyi úgy látta, hogy az ország átalakítása csak a Habsburg-birodalom keretei közt valósítható meg, ezért tudatosan vállalta a birodalomtól nem elszakadó, sőt a kormány segítségére támaszkodó politikai magatartást. A negyvenes években kormányhivatalt is vállalt (a közlekedési bizottság elnöki tisztségét), terveit, vállalkozásait azonban jórészt a hatalom ellenében valósította meg.

Bírálatában, elégedetlenségében Széchenyi nem maradt el a radikális reformerek mögött, azonban a követendő út megválasztásában tért el tőlük. Igyekezett gátat vetni az érlelődő forradalom elé, a Kelet Népében (1841), majd a Politikai programtörvényekben is bírálta Kossuth radikális programját, úgy látta, hogy a forradalom megsemmisítésbe sodorhatja az országot, s ha elbukik, következménye önkényuralom lesz. A két politikus vitájában az írók többsége Kossuth oldalára állt, Széchenyi egyre inkább elszigetelődött a hazafias ellenzékktől. Másfelől, a következetes szabadelvűekkel szemben — akik nem tudták elfogadni a többnyelvű ország eszméjét — Széchenyi 1835-ben írt Hunnia című művében, s az 1842-ben tartott akadémiai beszédében is elítélte a nemzetiségekkel szembeni türelmetlenséget. A nemzet és a hon felemelkedését az egyetemes célokkal összefüggésben látta.

A negyvenes években írásában felerősödött a kétségbeesett rémlátás hangja. A márciusi forradalom után a Batthyány kormányban közmunka- és közlekedésügyi miniszter lett.

Széchenyi összeroppanása akkor következett be, amikor 1848 szeptemberében a bécsi kormány nyílt reakciós politikája végképp megsemmisítette a Habsburg-birodalomba vetett reményét. A Bécs melletti döblingi elmegyógyintézetbe vonult. Itt következett be az önmagához való visszatalálás folyamata, amelyet a döblingi korszak írásai tanúsítanak.

Sokáig visszafojtott politikai indulatainak felszabadulása két nagy tévedésének felismeréséből következett: az egyik a Habsburg-birodalomba vetett remény, a másik Kossuth történelmi szerepének meg nem értése. A döblingi írások — a Nagy Szatúra, amely csak az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után jelenhetett meg, és a *Blick* (Egy pillantás a névtelen visszapillantásra, 1859), Széchenyi válaszirópirata Bach névtelenül kiadott

Rückblick című röpiratára, amelyben önkényuralmi rendszerét igyekezett igazolni — kíméletlenül, szellemesen, szatirikusan leplezi le az osztrák elnyomó hatalmi rendszert. Széchenyi igazi szemlélete mutatkozik meg bennük, amelyet az elmegyógyintézet falai között nem kellett ellepleznie. Jelentőségüket Németh László ismerte fel elsőként, s ezzel kezdődött az új Széchenyi-kép kialakítása.

Az osztrák titkosrendőrség zaklatásai és fenyegetései elől Széchenyi 1860. április 8-án öngyilkosságba menekült. Az egész országban végtelen sorban rendezték a gyászünnepségeket, amelyek hazafias tüntetésekké váltak.

Jakab Csaba: SZÉCHENYI

Kelemen Katalin

— Azért nevezem *rendhagyónak* ezt a beszélgetést, mert pályád gazdag terméséből, azaz írói, újságírói, szerkesztői, irodalomtörténeti munkásságodból ezúttal csupán három lényeges kérdést emelnék ki, olyanokat, amelyeket talán nem ismer eléggé a tágabb értelemben vett olvasóközönség. A

Nagy-Homoród menti művelődési hetekre, a Tiltott könyvek szabadon sorozatban megjelent Erdélyi Fiatalokra és a Nem lehet vita dokumentumaira gondolok. Mint tudjuk, mindhárom nagy szálla volt a kommunista diktatúra szemében. Kérlek, vegyük sorra ezeket.

— Közművelődésünk térképén amolyan „fehér foltnak” számított még a hetvenes években is a Nagy-Homoród mente. Akkor kezdett hallatni magáról, amikor másutt a művelődési önszerveződés jegyében indult korábbi kezdeményezéseket rendre megfojtották, elszorították vagy pedig kisajátították. Nem csoda, hogy a tizenkét évvel ezelőtt beindult Homoródmenti Művelődési Hét rendezvénysorozatára úgy tekintettek a Hargita megyei illetékesek, mint a nem kívánt gyermekáldásra szokás: ha már nem akadályozhatták meg a világra jövetelét, tudomásul kellett venniük létezését. Mondanom sem kell, hogy ezt elég bosszúsán tették, s később, miután már anyagilag is támogatták, a bosszúállás sem maradt el, ugyanis a kezdeményezőket rendre leváltották, a rendezvény szervezésétől eltiltották. Volt, aki nem várta be sorsa ilyenén alakulását, az elkerülhetetlennek látszó sok-sok megaláztatást, és ezért maga kérte áthelyezését kevésbé szemet szűrő munkakörbe.

— *Hogyan foglalnád röviden össze ezeknek a rendezvényeknek illetőleg a rendezvénysorozatnak a lényegét?*

— A hetvenes évek derekán a Nagy-Homoród mentére hazakerült értelmiségiek döbbenet vették észre, hogy a kollektivizálás teljesen szétzilálta a korábban tartós emberi viszonylatokat, megszüntette az egyénnek kellő biztonságérzetet nyújtó faluközösséget, az erőszakos asszimilációt előkészítő iparosítás pedig elszívta az önmagukban immár megélni képtelen kicsi falvak korántsem fölösleges munkaerőjét is. Valamit tenni kellett. Ha már nem is tudjuk megállítani a faluról városra költözőket — akiket az utóbbi évtizedekben már szüleik is úgy neveltek, hogy a föld mellett ne maradjanak semmiképpen —, legalább meggondolkoztatjuk őket. Jöttek a Homoródmentét felfedező képzőművészek, és képtárnyi gyűjteményt maguk után hagyva arra próbálták ráébreszteni a helybelieket: felbecsülhetetlen értéket jelentenek a téjegységre jellemző paraszt-barokk épületek. Ahogy szaporodtak a bedeszkázott ablakú házak, műveikkel annál inkább megpróbálták az otthonosságérzést felkelteni, újratelepíteni. Szellemi otthonteremtés volt ez a javából — és meglehet, hogy a szellemi ellenállás egyik járható formája. Hiszen a meghívott előadók például nem azzal próbálták otthon marasztalni a mezőgazdaság elől menekülő fiatalokat, hogy milyen „nagyszerű” eredmények születnek — papíron — az új agrárforradalom alatt, hanem elmondták, hogy más-

ként is lehet gazdálkodni, és az — miként a nagyvilágból „hazahozott” példáikkal igazolták — sokkal eredményesebb. Másként is lehet gondolkozni, másként is dolgozni — ez volt óhatatlanul minden egyes rendezvénynek a végkicsengése. 1990-ben már így is fogalmaztak az előadók: Nem másoktól kell félnünk, hanem önmagunktól. Hiszen most már ott tartunk, hogy nem csupán faluról városra menekülünk. A mostani exoduszal nem csupán a tájból, falvainkból és városainkból vonulunk ki, hanem tulajdon történelmünkben is. Hargita megyében az év első felében mintegy négyezer terhességmegszakítás történt, ugyanakkor legalább száz gyűlekezet maradt lelkipásztor nélkül és tanévkezdésre körülbelül 700 (!) tanítói- és tanári állás maradt betöltetlenül. Mert akiket a hivatásuk ide szólította, elmenekültek önmaguk és hivatásuk elől. Az írástudók egy részének árulása éppúgy öngyilkosság, miként a növekvő méretű terhességmegszakítás. Az oldott kéve sorsára jutván sem mondhatjuk, hogy nincs megoldás. A történelem mai kihívásaira nekünk kell választ adnunk. Elsősorban a menekülést kiváltó okokat kellene megszüntetni, s ezek nem csak tőlünk függenek. De tőlünk is! Amennyiben belső félelmeinket, erőtlenségünket le tudjuk győzni. Hiszen nem csak mi félünk, Marosvásárhely és a választások óta tudjuk, hogy tőlünk is tartanak, velünk is számolnak. Európa újjászületésének hajnala itthon virradjon

Lehet vagy nem lehet?

— *Rendhagyó beszélgetés Cseke Péter íróval* —

ránk, ne az exodus útján. Történelmi jelenléttel csak itt tudjuk kitölteni a rajtunk keresztülzúduló Időt.

— *És ehhez a történelmi jelenléthez érzésem szerint bátran hozzákapcsolható az Erdélyi Fiatalok szerepe is.*

— Igen, mert az 1930-ban induló főiskolás lap a két világháború közti kisebbségi lét számos kérdésével ismert meg, és ma is kisebbségi sorsban élünk. A Kós Károly nemzedéke által megfogalmazott Kiáltó Szó elősegítette a felocsúdat, alternatívát kínált az első világéget követő traumára, mely meghirdette, hogy Romániában meg kell maradni magyarnak, cselekvően bekapcsolódni az új állam építőmunkájába s nem elmenekülni. Az Erdélyi Fiatalok programja feladatként állítja elsősorban a főiskolások elé (de általában az ifjúság elé) az új erdélyi magyar generáció közös öntudatát, felekezeti és osztályellentétek nélkül; olyan új erdélyi magyar gondolkodást, ideológiát kell teremteni, a közös lélek és érdek olyan öntudatát, melyben minden dolgozó magyar megtalálja a maga helyét, keresve problémáink megértésének és megértetésének útját az együtélő népek fiatalságával, hogy felismerjük közös problémáinkat és fajunk emberi értékeinek elismertetése és más faj értékeinek tiszteltén keresztül segítsük elő az erdélyiség gondolatát: fajok találkozását az emberi értékek magaslatán.

— *Ma is időszerű gondolatok ezek, épp ezért kérlek, beszélj az Erdélyi Fiatalok című könyv keletkezéséről.*

— Röviden azt mondhatom, hogy a Debreczeni Lászlóval készített interjúim vezettek el bennünket a kötethez. Azért

mondtam, bennünket, mert az interjúorozatok nyomán támadt Molnár Gusztávnak az a gondolata, hogy a Kriterionnak állítsam össze a kötetet, egészítsem ki és írjak hozzá előszót. Megírtam a bevezető tanulmányt, és ekkor a kiadó fölkerült, hogy további dokumentumanyaggal bővítsen ki a könyvet. Ez 1984 nyarán volt, decemberben le is adtam a 650 gépelt oldalnyi kéziratot.

— Újságírói elfoglaltságod mellett, hiszen akkor a *Falvak Dolgozó Népénél* voltál, hogy is volt idő ekkora nagy munkára?

— Számomra is hihetetlen, hogy milyen rövid idő alatt kellett a kötetet elkészítenem. Nagyon kedvem volt hozzá. Az egykori sajtóosztály magyar referense, Koppándi Sándor kiadta a főnökömnek, hogy engem annyira le kell terhelni munkával, hogy ne legyen időm mást írni... Kezemre játszott a munkában azonban az, hogy időközben engem kértek föl a Jancsó Béla-levelezés összeszedésére, legépelésére és sajtó alá rendezésére. A '85-ös házkutatáskor az egész Erdélyi Fiatalok dokumentációt el akarta vinni otthonunkból Ungvári József szekus ezredes. Nem engedtem. Ez az egész munka szembenállt mindazzal, ami akkor körülvett. Szinte esélytelen lett a könyv! Summa summárum: végül is 1986. március 20-án el kezdték nyomtatni a könyvet. Húsvét másodnapján megvolt az első példány! De Pezderka Sándor, a cenzor, Bukarestbe bekérte a könyvet, és megtiltotta a terjesztését. Demény Lajos és Jánosi János kiálltak ugyan a könyv mellett, de ez nem volt elég. Duleával, Koppándival, Pezderkával, Szilágyi Dezsővel szemben, így hát Dulea aláírta a bezúzási papírt. A derék nagyváradi nyomdászoknak köszönhető, hogy a könyv nem került zúzdába, ők ugyanis eldugták mind az ötezer bekötött példányt! 1989. december 27-én előkerült a könyv! A fordulat után ez volt az én karácsonyi ajándékom.

— Ajándék volt nekünk, olvasóknak is. A benne felvetett kisebbségi problémák megoldása egy másik könyved főszereplője szerint lehetetlen, tudniillik azt nem lehet megoldani. A Makkai Sándor-féle Nem lehet dokumentumaira gondolok. Mi erről a véleményed?

— Nem könnyű erre válaszolni. Makkai a viharos sajtóvitát keltő *Nem lehet* című írásában azt mondja, hogy a kisebbségi kérdésnek semmiféle — emberhez méltó — megoldását nem tudja elképzelni, mert maga a kisebbségi állapot (mint másod- vagy harmadrendű, kollektív jogokat nélkülöző állampolgárság) önnön lényéből fakadóan eleve csökkentértékűsége predestinálja a benne élőket, nem teszi lehetővé számára az emberhez méltó lét teljességének átélését. Ismétlem, Makkainak ebből a kijelentéséből óriási vita kerekedett. Hangzottak el olyan vélemények is, hogy „lehet, mert kell”. Muszáj vállalnunk sorsunkat, megoldást kell keresni és találni. Persze Makkainak is sok mindenben igazat kell adnunk, és van olyan vélemény is, hogy a demokráciában, az igazi demokráciában, a szabadelvűség világában van megoldás a kisebbségi kérdésre. Befejezésként csak ezt mondhatom: ha a valóban ígéretes és nagy reményekre feljogosító kezdetek után a demokrácia és szabadelvűség megvalósulhatott volna, akkor most aligha lenne időszerű e fél évszázaddal ezelőtti tragikus vita felidézése.

— Köszönöm a beszélgetést.

Komoróczy György

Balla Zsófia

Ameddig élsz*

Amíg az ősz a sziklavár
amíg a fecske visszajár
csak addig élsz
csak addig élsz
amíg lerogy a gesztenye
parázs a forró avaron
amíg kihűl a tó vize
hal szeme szűkül kékül
a tó az őszben kifakul
és ringva jár a köd szelíd
kuttyák ugatnak tépdésik
az ehetőt rossz lábbelít
szegény rokonok fölveszik
Csak addig élsz míg mondhatod
van házad és van asztalod
mögötted gumitalpú árny
hangodon sókristály sirály
az ablakodban rózsza ég
fehér üvegből vízpárást
hogy este betakarod anyád
hogy átöleld a tornyokat. —

Csak addig élsz míg van kivel.

Házadból majd a zaj kiver
hideg tél fogja lábadat
fagy rángatja kabátodat
csókák röptnek négy kerék
összeráz földde légy derék
bogáncssűrű vezényszavak
csapdossák szíved Hófalak
csak addig élsz míg bőrödöt
fagy égeti az örödet
a szégyen mint a hallgatás
húsodba kap a földbe és
csak addig élsz
csak addig élsz
amíg e földön
míg a félsz
ott suttog minden hajnalon
ősz-vonaton sínhajlaton

a szíved bírja bírja még
a megnevezett kisedé
akit karodban átölelsz
síkos az ősz
csak véle élsz

*A szerzőnek a Kriterion Könyvkiadónál 1991-ben megjelent *A páncél nyomai* című verskötetéből

3. Középkor

Egyházi zene (II)

A gregorián zene a kor legmagasabb mércéjét jelentette, ápolására az egyház különös gondot fordított. Megismerése, elsajátítása, s főleg az egyházzeneben jártas énekesek, szakemberek képzése, a teljes gregorián anyag/repertoár megszólaltatása és továbbadása az újabb nemzedékeknek az iskola feladata lett, arról nem is szólva, hogy az iskolában már alsóbb fokon megtanult énekanyagot alkalmazni lehetett mind az egyházi, mind a világi nyilvánosság előtt (pl. a naponkénti misében, a diákok közreműködésével). Az értelmiségi pályára készülők tehát hivatalból találkoztak ezzel az énekanyaggal: káptalani, plébániai (városi) és falusi iskolákban — természetesen más-más szinten — nem is szólva a kolostori zeneoktatásról, az ott folyó egyházzenei képzéséről. A káptalani iskola és a káptalani kórus tevékenysége általában mérvadó volt az egyes püspökségek területén működő iskolák, énekkarok számára. A püspöki székhelyek — nálunk a középkorban a nagyváradi és a gyulafehérvári székesegyházak megfelelően gondoskodtak az egyházzene, a liturgikus zene színvonaláról. Ezt biztosították, mint lennebb látni fogjuk, az éneklőkanonokok (helyettesek a succentorok), illetőleg a kántorok. Az istentiszteletek zenei előkészítése, főleg a káptalani iskolákban, különös gonddal történt (amint ez kiderül az éneklőkanonok és a kántorok kötelességeiből). A kórusban való éneklésre az ún. prebendíánusokat (egyházi élelmezésben részesülő diákokat) is kötelezték.

A székesegyházak és kolostorok repertoárjában mintegy félezer éven át uralkodó jellege volt a gregorián zenének — európai viszonylatban. Az európai egyházzenei gyakorlattal — a lehetőségekhez képest — igyekezett lépést tartani a nálunk kialakult zenei élet is. Ezt elősegítette a külföldi egyetemeken tanuló számos diák (a bécsi és a krakkói egyetemen például 1400 és 1535 között nem kevesebb, mint nyolc ezer hungarus diák tanult, s ennek jelentős hányada Erdélyből származott). Ide kívánczok Vitéz János váradi püspök példája is, aki reneszánsz jellegű udvart tartott fenn, s az énekes gyermekek magasabb szintű képzésének biztosítására, minden valószínűséggel az akkor divatos többszólamúság elsajátítására, 1451-ben, V. Miklós pápa engedélyével udvarában tartotta Petrus Gallust, a jeruzsálemi (johannita) lovagrend szerzetesét.

Az iskolás gyermekek zenei oktatását a zsoltárrecitálással kezdték, ezt követték a könnyebb himnuszok, majd az egyszerűbb antifóniák és intruitusok. Ezen a fokon — mint fennebb más vonatkozásban már láttuk — a növendékeket be lehetett kapcsolni az egyházzenei gyakorlatba. Közben fokozatosan bevezették a tanulókat a kottaolvasásba, ezzel együtt, természetesen a zenei írás tudományába is. A kottaírás bonyolult voltára, elsajátítása nehézségeinek érzékeltetésére érdemes felfigyelnünk Peter Gülke adataira: tizennyolc jelnek nyolc-nyolc változatát, tehát

majdnem félszáznyi jelet ismert az akkori praxis, s egy-egy jelnek külön alakját/változatát alkalmazták egyes kolostorokban. Fokozta ezt a nehézséget, hogy ezeket a jeleket el is kellett helyezni a vonalrendszerre, esetleg kettős-hármas kapcsolással. Szalkai László fennmaradt zenei jegyzete beszédesen tanúsítja, hogy egy tizenöt éves, városi iskolás fiú meddig juthatott el a zenei ismeretek megszerzésében. Az énekanyag elsajátításával párhuzamosan az iskolások megbarátkoztak a kifejezésmóddal, az előadás stílusával is.

A zene elméletének elsajátítása a hét szabad művészet (septem artes liberales) keretében történt: a zenét a szám-tan, mértan és a csillagászat társaságában találjuk. Az elméletileg is képzett muzikusok száma természetesen nálunk is alul maradt a csak énekanyag tolmácsolására vállalkozókéhoz képest. Arezzói Guido rögzítette azt a gúnyolódó versikét, mely a két kategória közti különbséget érzékeltette: „Muzsikások s kántorok közt nagy a differencia./Azok tudják, ezek mondják, mit szerkeszt a muzsika./Ki nem tudja, s mégis fújja, valóságos bestia” (Werner Alajos fordítása). Pedig a „lenézett” kántori/énekesi teendők sem voltak éppenséggel könnyűek. A kézzel írott-másolt kottás gyűjtemények a 13-14. századig nem voltak gyakoriak európai viszonylatban sem. Így tehát lényegében hallás után, az elő- és utánéneklés módszerével kellett megtanulni sok száz dallamot. Ezt az anyagot meg kellett őrizni az emlékezetben, még akkor is, ha egyikét-másikat évente csak egyszer adta elő az éneklőkanonok, vagy a kántor. Különös nehézséget jelentettek a nagyon gazdagon díszített *Alleluja*-dallamok.

A diákok különböző szinten és többféle módon kapcsolódhattak be az egyházzenei életbe. Legtermészetesebb volt a temetéseken való részvétel, mely egyébként általános kötelező feladatuk volt: időnként s helyenként némi anyagi ellenszolgáltatás ellenében ha ott énekeket szólaltattak meg a halottas háznál és/vagy a temetőben). Ezt az anyagot — vagy legalábbis a fontosabb részét — a falusi kántorok is ismerték, s az énekes diákok közül kerültek ki a falusi kántorok is. Temetéskor elhangzottak zsoltárok is. Fennebb már szó esett a (naponkénti) misézésbe való bekapcsolásukról. Részt vettek/vehettek a diákok a székesegyházak együtteseiben való zenélésben is. Kolozsvári adat bizonyítja 1414-ből, hogy énekeltek a városi reggeli misén is. Tanulmányaik végeztével, ha nem is léptek egyházi szolgálatba, az egyházzenei műveltséget képviselték, ennek hordozói maradtak.

Benkő András

Forrásanyag:

Peter Gülke: *Szerzetesek, polgárok, trubadúrok*. Bp. 1979.
Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyarország zenetörténete I*. Bp. 1988.

A petróleumlámpától a villanyégőig Székelyudvarhelyen (2)

Az esti sötéttséggel eddig barátságban élő udvarhelyi polgárokat meglepte az ívlámpák nagy fénye, csodálkozva nézték a „fehér éjszakákat.” A felszerelt állószénrudas ívlámpák fényereje 400 normálgyertyának felelt meg, ezeket azonban csak akkor üzemeltethették, ha a szabályozó és szénrakó munkás az egy szériához tartozó lámpákat bármelyik ívlámpa mellől áttekinthette és ha nem estek egymástól nagy távolságra. A város, a Ganz cégtől két széria (8 db.) ívlámpát rendelt és ezeknek szénrudjait a szakember rendszeresen cserélte, a kifeszített huzalt csigával leengedte, és az újakat a lámpába helyezte. A művelet megszokott jelenség volt a századelőn a város központjában.

Az udvarhelyi villanytelep műszaki vezetője 1910-től több mint négy évtizeden át Csemik Andor, a Ganz cég megbízottja volt. Mellette gépészek szorgoskodtak, biztosították a gépek zavartalan működését, ők javították a hibákat, ők figyelték a műszerfalán a teljesítményt és fogyasztást. Induláskor Pataki Elek, majd 1914-től több mint három évtizeden át 1947-ig Ambrus Mihály és Kiss László főgépészek irányították a telepi áramszolgáltatást. Mellettük mint gépészek dolgoztak Csarnó János, Orbán Imre, Kovács György, Fekete János, Debreczi Sándor, Salamon Dezső és mások.

A világítási célok mellett a hajtóerőgépeket erőátviteli, azaz ipari célokra is fokozatosan használni kezdték. Így a telep jövődelmezőségét növelték. A város első, egyben egyetlen esztergápadját a Bartók cég működtette. Az elektromos energiának ipari felhasználása Udvarhelyen, a telep működésének első két évtizedében elenyésző volt, ezért nappal az egyik gépet kikapcsolták és üzembe helyeztek néhány nagyméretű akkumulátort, amelyek — hajnali feltöltésük után — biztosították a nappali fogyasztást.

A villanytelep irodája és lerakata 1931-ig Árpád utca 53 szám alatt volt — Bálint György házait bérelték — majd 1931-től a főtéri saroképületbe, Soha Aladár házába költöztek. A villanyszerek egyre fontosabb-megbecsültebb szakemberek lettek. Ők vezették be az áramot a lakásokba, ők bővítették az utcai hálózatot, — és hát ők viseltek gondot az egészre, javítottak, karbantartottak. Városszerte ismerték: Barabás Gyula, Zenglitzi Endre, Papp Jenő, Ferenc József, Máthé Mózes, Kassay Andor, Stemmer Viktor és Kabdebó József nevét.

Jelentősebb változás az áramszolgáltatás területén csak a huszas évek végén következett be, amikor a két gép már nem tudott lépést tartani a város igényeivel, a növekvő fogyasztás egyre nagyobb gondot jelentett a telepen dolgozóknak. Így került sor 1929-ben a fejlődést képviselő első dízelmotor beszerzésére, amely 80 lóerős volt és a helybeliek között a „kicsi” gép nevet kapta, 1930-ban már munkába is állították, az esti csúcspontig idején besegített, tehermentesítési feladata volt.

Az energia szolgáltatáshoz szükséges szén folyamatos szállítása Udvarhely vidékén mindig a farkaslakiak kiváltsága volt. Jakab Mihály vállalkozó és társai szekérrel fuvarozták a szenet a telepre, azonban a 40-es évek közepétől a varságiak is „előléptek” mint égetők és szállítók. A telepi „szénzállításnak” egy új korszakát jelentette a háború után itt maradt 5 tonnás Cit-

roen teherkocsi munkába állítása. A dízel motoroknak a telepen történő megjelenéséig ez a jármű naponta egyszer tért, hozta Varságról az utánpótlást.

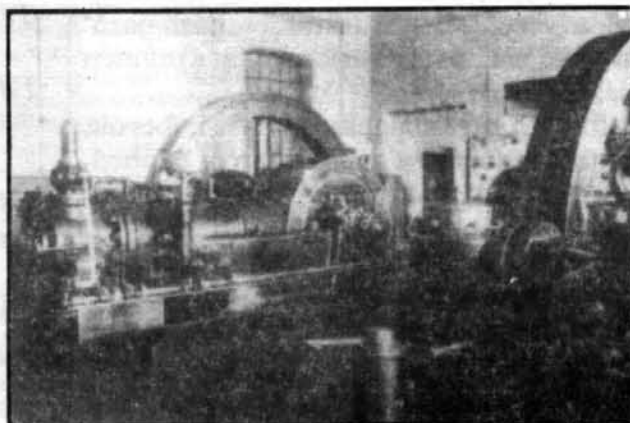
A villanytelep színjében hatalmas szénrakás tornyosult, állandó készlettel rendelkeztek, a két kazán nyitott száját folyamatosan táplálni kellett. Naponta közel két nagyszeker szenet talicskáztak a fűtők a tűzhöz és tömték a katlan mindig éhes gyomrára, hogy munkájuk nyomán egy új energia forrást állítsanak elő. A szénporral, a fűtéssel járó munkák során az itt dolgozók egy műszak után „feketék” lettek. Szász Mihály, Katona Sándor, Kászoni Dénes, Berki Ferenc és társaik évtizedeken át lapátolták a fekete energiát, végezték a nehéz, egészségtelen munkát.

A villanytelepi gépek működéséhez igényelt hűtővizet a Küllőből — a megépített vezetéken keresztül — egy vízpumpa nyomta fel. Az itt keletkezett melegvíz éveken át kárbavesztett, az árokba folyt, csupán a szomszédságban lakó élelmesebb asszonyok jártak ide mosni. A cég vezetőit egy közfürdő létesítésének gondolata rég foglalkoztatta és 1928-ban ez a kérdés is megoldódott. A telep mellé felhúztak egy kis épületet, amelynek helyiségeihez lépcső vezetett és itt a tisztálkodásra váróknak 1 családi, 2 kétszemélyes, 1 egyszemélyes csempézett medence állt rendelkezésére. A helyiségeket egy alkalmazott tartotta tisztán és engedte be a vendégeket is. 1959-ben a szénfűtés felszámolásakor megszűnt a közfürdő is.

A 40-es évek végén kényszerű tömörítés következtében létrejött szövetkezetek - Vörös Csillag, Május 1, Gábor Áron - gépeinek meghajtására „áram kellett”, nőtt az elektromos energiafogyasztás. A meglévő gépek nem bírták a terhelést, ezért 1952-től egyes városrészek lekapcsolásával spórolták ki az iparszférának szánt villamosenergiát. Hogy mikor melyik városrész legyen „energiamentes”, azt pontos táblázat beosztás szabályozta. Végül a telep vezetői beruháztak — új hajtógépet vettek Călărași-ból, egy 250 lóerős díszelt. Ez, meg a régi 80 lóerős „kicsi” gép megtámogatva a régi szénfűtéses gépekkel is — valahogy stabilizálta a helyzetet, kiegyenlítette az „energiahiányt”. 1955-ben a „kicsi” helyén egy óriási 750 lóerős négyhengeres Atlas-Polar gép javította tovább az amúgy is javulásnak indult, lendületesnek ígérkező energiaellátást. Így összesen 1200 lóerő „termelt” már Udvarhelynek áramot. A helyi „áramtermelés” utolsó hőskora volt ez, mert lassan, lopakodva közeledett már a város felé a — váltóáram. Addig is — a villanytelep-környéki lakosság éji álmából felriadva is azt a megnyugtató valóságot „hallhatta” tompán dübörgve — van áram.

A váltóáram fokozatosan vette át az egyenáram helyét. Az

országos energiahálózat udvarhelyi kiépítése időt, emberi energiát igényelt, 1960-ra fejeződött be. Létezett egy időszak, amikor egymás mellett viszonylag békésen létezett a kétfajta „áramhálózat”, aztán a régebbi lassan felszámolódott, megadta magát. A gépeket leszerelték, elnyelte mind-egyiket a hulladékgyűjtő telep. Akkor a város ipartörténeti emlékeit senki sem sietett megmenteni.

Székelyudvarhely egykori áramfejlesztői

GYERMEKEKNEK

Nagy Olga

2. Hogyan születtek meg a sárkányok és társaik?

Évezredek óta a félelem teremtette meg a mindenféle szörnyeket, melyek különösen a keleti népmesékben vagy a keleti vallásokban fennmaradtak. Egyes természeti népek meséiben, amelyeket az elmúlt évtizedekben gyűjtöttek, a pusztítás démonát így képzeltek el: „Teste mint a viharfelhő, haja sárga, mint a villám, bőre koromfekete, homloka belekből csavart koszorú. Emberfejről rágja a húst, koponyából issza az embervért.”

Még gondolni is borzalmas rá, hogy szegény őseinket, akik olyan kevéssé ismerték a világot, annak törvényeit, ilyen képzetek szorongatták.

Aztán sok-sok ezer év során az emberek megtudták, hogy nem kell félni a széltől, amely felborzolja a fák leveleit, sem a csillagoktól, melyek olyan rendületlenül ragyognak. És ahogy telt az idő, mindinkább kiismerték a szél járását, s föl is használták, szélmalmost készítettek, hajóra szálltak, a vitorlájukba fogták a szelet.

Ahogy az ember mind többet tudott meg a természet titkairól, mindinkább megszeliődtek a szörnyei, mind kevésbé kellett félni tőlük. Így születtek meg hát a táltosok, akik ugyan fűjják a tüzet, de már nincs bennük semmi félelmetes. A vasorrú bábától pedig, akármilyen hosszú is az orra, már senki sem fél. Mit jelent ez? Azt, hogy az ember, ahogyan mind több titkot tudott meg a világról, a világ dolgairól, egyre biztosabb lett a dolgában, s a valamikori szörnyek mindjobban megszeliődtek, mind kevésbé félelmetessékké vedlettek.

Telt-múlt az idő, s az emberek rájöttek, hogy azok a titokzatos szellemek, amelyek az ember sorsát igazgatják, nem mind rosszindulatúak, nem mind ellenségesek. Mindinkább felfedezték a jótékony napot, melyet gyakran „áldott”-nak is neveztek, hiszen megfigyelhették, hogy az növeli a füvet és a fát, sugarával melegíti az embert, minden évben elhozza a drága kikeletet. S íme, levonták a következtetést: vannak jó és rossz szellemek.

Az emberiség mindig hitt abban, hogy a világon jó és gonosz állandó harcban áll egymással. Hiszen láthatta, tapasztalhatta, hogy a világon minden küzdelem árán születik. Harcban küzd meg az éjszaka a nappallal, a világosság a sötétséggel, tél a tavasszal, élet a halállal, kezdet a véggel. Harc árán szerzik meg az állatok az élelmüket, párbajban küzdenek meg egymással a vezetésért. Láttatok-e „párbajozó” szarvasokat? Ahogyan harcban győzi le a hős is a sárkányokat s minden gonoszakat.

Mondhatjuk-e, hogy ma nem folyik harc a világban: gonosz háborúk, gyilkosságok? De a harc mibennünk is folyik: a gonosz harcol benned, mikor úgy érzed, hogy le kéne parittyázni az ártatlan madarat, mikor feldühödsz és megvered társadat, mert az gyenge. Akkor a rossz győz. De ha legyőzöd rosszindulatodat, akkor a jó győzött benned.

Milyennek kell lennünk, hogy győzzön bennünk a jó? Azt megtudjátok a következőkben A hős történetében.
(folytatjuk)

Beke Sándor

Őszi ének

Ökörnyálból hálót font az ős,
Füstöl a kémény, füstöl az ős.

Avar szőnyegen alszik a nyár,
Kérgesedik, óh, későre jár.

A kandallóban pattog a tűz,
Öregek rakják és száll a füst.

Kaszálók sarjú erdejében
Kikerics-lángok énekelnek,

S tarlókon a rögök között
Fúj a szél egérlyukak fölött.

Ó, gyermekkor, öreg szülőföld,
Ráncok születnek arcod fölött.

Permeteg hull a kéklő tóba,
Susog a nádas alattombra.

És töpreng a dérütötte táj
És remegni kezd a tölgyfaág.

Elillan a citromsárga fény.
Forgószelellet vitázik az ég.

Farkasszem csillan bozót mögül,
Ózet lát a farkas és örül.

Szipog az ős emlékek szárnyán,
Hová lett a tündér szivárvány?

Valahol messze, nagyon távol,
Tél álmodik fehér világot.

Fehér világot melyben — tényleg —
Télapó készül ünnepekkel.

De mégis, az ős még itt sétál,
Aranyhárfaival muzsikál,

Ökörnyálon ropja a táncot,
Mint egy őszhajú kötél táncos.

Élni és írni

Úgy vettem észre, hogy az írók szaladt készséggel nyilatkoznak önmagukról. Furcsa dolog tehát, hogy nekem mégis szerfelett nehéz ezt cselekednem. Nyugatalanító és kínos. Úgy látszik, mintha megszokott fogalmak szerint nem volnék író, vagy mintha az író világán kívül egy másik világ is volna bennem, mely a nagyképűség és a reklámcinálás hasznos illegetését elnyomja bennem, és felállít olyan törvényeket, mint a szemérmesség, a cselekedetben való félés és az önmagam iránti igazság törvényét. És én annyira korszertűlen vagyok, hogy alkalmazkodnom kell azokhoz.

Mert az ember több, mint az író.

Engemet legalább a sors kitüntett azzal, hogy bennem az ember több legyen, mint az író. Úgy születtem, fel is úgy nőttem, s egész életem olyan volt eddig, hogy sírni és nevetni egyformán lehetett rajta. Nemcsak egyformán, hanem egyszerre. A sírás és nevetés pedig nemcsak a legbőlcsebb, hanem a legkedvesebb két emberi időöltés.

Egyrészt ennek a jegyében beszélem el a következőt:

Kilencesztendő legényke voltam. Helytelennek neveztek, pedig csak a nyugtalanság volt bennem az, ami ennyire feltűnt. Tekergőnek is címeztek sokszor, pedig csak romantikus voltam. Mondom, kilencesztendő voltam, nagyeros tél takarta be falum, s kacagtam azon, hogy a kutyák komolyabban szagolják a nyulak és a rótlak nyomait a hóban, mint az emberek. Heteken keresztül minden este összegyűltünk magunkorú legényekkel, hogy karácsonyi kántálásra összejunkunk. Patrópuskákat készítettünk arra a nagy éjszakára, amikor „jászolban fekszik, barmok közt nyugszik” már a kisdéd Jézus. El is jött a szép fehér, ropogós éjszaka, s mi Istennek szóló örömlünkben végigjártuk azokat a házakat, ahol nekünk való leánykák voltak. Éjfélre időben azonban hazaszéldtünk, nem úgy, mint a nagylegények. Lefeküdtem, de úgy felizgattam a szent énekekkel való kóborlás, hogy nemigen tudtam aludni. Jó hajnalban fel is keltem, tüzet tettem, s ott üldögéltem egyedül a csendben, amelyet csak a tűz dorombolt tele fénnel és muzsikával. Csak édesanyám volt otthon, s a testvércim. Apám valahol a korszában verte az asztalt, hogy miféle dolog, hogy az Istenfia is ilyen szegénységbe szülessék belé.

Mondom, üldögéltem egy ideig, és összevissza futkosott a képzeletem.

Egyszerre eszembe jutott, hogy itt a szomszédban az egyik nagybátyámnál lakik egy nagylegény rokonom, aki nem patrópuskával, hanem gyönyörű kécsővű pisztollyal járt kántálni az éjjel. Szép lassan felkeltem a tűz mellől, ámentem a kerítésen a szomszédba, s bementem a házba. Egy lámpa égett az asztalon, a nagynénem ott szendereggett kicsi fiával az ágyban, a nagybátyám künn volt a gazdaságban. De az én kántáló legényrokonom ott fektült szép vasárnapi öltözetben a kanapén, s a kécsővű pisztoly felette az ablakpárkányon. Elvettem csendesen a szép fekete fegyvert, és vizsgálni kezdtem: meg volt töltve. De a ravasz alatt nem volt kapszli. Azt is kerestem és rátemtem. Szerettem volna a felhúzott kakast szépen leengedni akkor, de nem bíztam örvendő újaim erejében. Mit csináljak? A kapszlit levettem, s gondoltam, hogy most már bátran le lehet reccsenteni a ravaszt, amely csakugyan ravaszul kunkorodott fent a levegőben. A következő pillanatra nem emlékszem: csak megtelt robbanással a szoba, a lámpa kialudt a légnyomástól, a nagynénem felsikoltott az ágyban, és az én bal kezemet előntötte a forróság. Ahogy ijedten kifelé igyekeztem, a sötét ereszen egy nyakleves kaptam még a nagybátyámtól, aki futva jött szembe velem a lövés hallatára. Továbbmentem, a kerítésen átmásztam, s amikor beléptem nálunk a szobába, édesanyám rám pillantott, felsikoltott és elájult. Akkor vettem észre, hogy a padló tele van vérral, ahol álltam, és a bal tenyerem olyan, mint a piros rongy.

Valami terüs székér tetejében vittek Udvarhelyre az orvoshoz, egyenesen a kórházba. Rögtön gyógyítani kezdtek. Egy fiatal főorvos és egy öreg állt melletttem. Kimosták a kezemet, és varni kezdték össze a sebeiket rajta. A lövés pillanatától mostanáig egyetlen jajsó nélkül viseltem a fájdalomakat, de most nem bírtam tovább. A tűt és a kíméletlen „kezelést” nem bírtam tovább. Káromkodtam egyet sírva. És akkor rám ordított az öregebbik orvos. Durván, mintha nem tudná azt, hogy eleven vérző húsomat nagy tüvel varrják, mint a szétszagott piros posztót. És én akkor fényes szemekkel megnéztem az orvost: óralánca volt aranyból, szép nadragja és gondosan megfésült haja.

„Ez úr - gondoltam - ő jobban tudja, mit szabad egy falusi gyermeknek tenni.”

És azután még háromszor operáltak, mindig elaltatás nélkül, de csak a lelkemben gyűlt fel és ordított a fájdalom: a szám mindig és örökké néma maradt.

Tíz hétig voltam a kórházban akkor. És ez alatt a tíz hét alatt minden áldott nap bejött hozzám az édesanyám. Erős cudar téli hidegben. Tizenkét kilométert gyalogolt a falutól a városig, hogy lásson, hogy egy szép kicsi kalácsot vagy egy narancsot hozzon nekem. És bejött apám is egyszer: azt mondta az orvosoknak, hogy vágják le az egyik ujjamat, és ne kínozzanak többet. És hazament.

Hosszú inges legényekkel voltam együtt. Sápadtak, kedv nélküliek voltak. Én tartottam élettel és tréfával őket. És azóta ha eszembe jutnak ők, végtelen sajnálat bugyog fel irántuk a lelkemből, mert azt hiszem, hogy vagy meghaltak, vagy író lett belőlük.

És mindezt csak azért mondtam el, mert a sors akarata szerint történnek az emberrel a dolgok, amelyekben benne van az egész élet. Mert a vérben, az idegekben, a koponyában és a szívben van az élet: a száz néma marad a legigazabb pillanatban, mert a szó és a betű csak civilizáció. De a gyermeki szenvedés, az édesanya, a lélek nyughatatlan volta, a titok után való kóborlás, a városi ember, akit az orvosban láttam meg először, és minden, ami ott dereng a kilencedik karácsony hajnalán: az nekem az élet.

És az írás? Az csak időtlen gyűgyögés mindehhez képest.

SZÉKELY ÚTKERESŐ

Irodalmi és művelődési folyóirat

1991-ben megjelent kéthavonta

Főszerkesztő:

BEKE SÁNDOR

Szerkesztőség:

BALÁZSI DÉNES

CSOMORTÁNI MAGDOLNA

GYÖNGYÖSSY JÁNOS

KELEMEN KATALIN

KOZMA MÁRIA

RÓTH ANDRÁS LAJOS

Állandó munkatársak:

Beregszász(Kárpátalja)
PENCKÓFER JÁNOS

Margitta
PAPP ATTILA

Brassó
LENDVAY ÉVA

Marosvásárhely
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
TÖRÖK LÁSZLÓ

Budapest
BAKAY KORNÉL
BALÁZS GÉZA
GYÁRFÁS ENDRE
NAGY GÁSPÁR

Miskolc
HAJDU GÁBOR
HORPÁCSI SÁNDOR

Bukarest
CSEKE GÁBOR

Nagyvárad
FÁBIÁN IMRE
GITTAI ISTVÁN
JAKOBOVITS MIKLÓS

Csikszereida
KARDALUS JÁNOS

Sepsiszentgyörgy
MÉSZELY JÓZSEF
VERESS DÁNIEL
ZSIGMOND GYÓZÓ

Gbelce (Csehszlovákia)
LISZKA JÓZSEF

Halmaj (Magyarország)
CSEH KÁROLY

Székelykeresztúr
FEKETE JÁNOS
GÁLFALVI SÁNDOR

Kibéd
RÁDULY JÁNOS

Székelyudvarhely
FERENCZI GÉZA
HUBBES ÉVA
KOMORÓCZY GYÖRGY
KOVÁCS SÁNDOR
LÓRINCZ GYÖRGY
LÓRINCZ JÓZSEF
SZABÓ BARNA
VOFKORI GYÖRGY
VOFKORI LÁSZLÓ

Kolozsvár
BALOGH EDGÁR
BENKŐ ANDRÁS
CSEKE PÉTER
EGYED ÁKOS
FERENCZI ISTVÁN
FODOR SÁNDOR
NAGY OLGA
TÓKÉS ISTVÁN

Kiadja az ERDÉLYI GONDOLAT KIADÓ Kft.

Felelős kiadó: BEKE SÁNDOR

A szerkesztőség címe: 4150 Székelyudvarhely
Szabók u. 10/6, Ro

Levélcím: 4150 Székelyudvarhely, Postafiók 40, RO.
Anyagi támogatásukat a következő folyószámlára tehetik:
40.72.2.02.1.91. Kereskedelmi Bank Székelyudvarhely

Folyóiratunk kapható a könyvesboltokban.

Terjeszti, és belföldi megrendeléseket
elfogad a csikszereidei ALUTUS Kft.

(Petőfi u.6 szám 4100 Csikszereida, RO.

Telefon: 958/ 14949)

Szedi és nyomja a székelyudvarhelyi
INFOPRESS Rt.

A moldvai csángó magyarokról

Hányszor leírták, elmondták már, hogy kisebbségben élő népcsoportok csakis úgy maradhatnak fenn, ha vallásukat, anyanyelvüket, hagyományos kultúrájukat ápolhatják, s ezekhez való kötődésük mindenki számára oly természetes, mint a lélegzetvétel. Ám hogy ez hányszor fullad szomorú sóhajlásba, ki tudná megszámolni? És sóhajlásból fordul aztán bújos keserves dalba, imába, áhitatos fohászbba, de vidám kötekedő mondókába, szerelmes énekbe is... mert a léleknek is kapaszkodnia kell valamibe, hogy el ne essék. A léleknek, mely lehet hétszer árva mindenkinél, mégis büszke és gazdag marad mindaddig, míg saját árvaságához való jogát meg tudja őrizni.

Kozma Mária

„Esdve kértek magyar papot”

Fogalmazzunk dióhéjban: csángóknak hívták-hívják a XVIII. század második felétől Moldva, Gyimesvölgye, Bukovina és Hétfalu magyar lakosságát. Ezt a nevet sokan sértőnek, megalázzónak találták. De így is volt, van ahol elfogadták (Gyimesfelföldön, Gyimesközépleken és máshol), van ahol nem (Bukovinában pl.).

Legelőször, a moldvai magyarokról szólván, Zöld Péter írta le ezt a szót. Jelenlétükről már a XV.-XVI. századi moldvai oklevelek szólnak, de ott a legrégebb magyar szállások, falvak jóval korábbiak. Már Radu Rosetti román történész rájött, hogy a legtöbb régi magyar település az önálló moldvai fejedelemség alapítása előtti időkre megy vissza. Magyar települések legsűrűbben a Szeret-folyó középső szakasza és a Keleti-Kárpátok között létesültek.

A magyar királyok a legkorábbi magyar telepéseket a határőrzés feladatával küldték oda még a XII. században. A Piatra-Neamt (a régi Karácsonyok) melletti Bitca Doamnei nevű magaslaton a régészeti kutatások a XII.-XIII. századi magyar jellegű régészeti hagyatékot: katolikus kápolnaromot, sirokat, vastárgyakat tártak fel. A korai magyar jelenlétet itteni, régi helynevek erősítik meg. Különösen a Moldva-folyó torkolatvidékétől a Tatros folyó torkolatáig, a Kárpátok vonalán pedig a Csalhótól az Ojtozi szoros környékéig figyelhető meg, még ha a helynévadás idejét nem is lehet pontosan meghatározni. Ilyenek: talán a Csalhó (Ceahlău), Tarkóhavas (Muntii Tarcăului), Bálványoshavas (Bolovăniș), Tarhavas (Tarcău), Aszó (Asau), Agos (Agas), Szabófalva (Sabaoani), Bakó (Bacău), Terebes (Trebiș) és Forrófalva (Faraoani), a tatáros községből származó folyó Tatros (Trotus) neve, hogy csak néhányat írjunk ide.

Újabb magyar telepek keletkeztek a milkoii kun püspökség alapításakor 1227-ben. Az 1241-ben bekövetkezett pusztító tatárjárás azonban a legtöbb korai település életében súlyos törést idézett elő, nyilván nemcsak a magyar települések életében: azok, vagy megszűntek létezni, vagy a fejlődésben visszahátráltak. A XIV. század közepén a magyar hadak a máramarosi románok részvételével kiűzték a tatárokat. Ezzel megnyílt az út a moldvai független állam megalapítása felé.

Jó Sándor (Alexandru cel Bun) fejedelem, akinek Losonczi Margit személyében magyar felesége volt, támogatta a magyar és szász katolikus lakosság hitéletét. Nevéhez fűződik a moldvabányai (Baia), a bakói ferences és a tatrosvárosi katolikus templom építése. A XVI. század utolsó évtizedétől századokon át a moldvai magyarság vallási központja Bakó lett. E vidéken, Tatrosvárosban (Țirgu Trotus) 1466-ban Németi György másol-

ta le az első nem teljes magyar nyelvű bibliát, az u.n. huszita bibliát. A XV. században ugyanis husziták menekültek ide.

Igen figyelmet érdemlő dokumentumok azok a levelek, amelyek a moldvában élő olaszok a XVI. század végén írtak. Bakó környékéről szólva számtalanszor tiszta magyar falvakat említettek. Ők csak meg tudták különböztetni a magyar nyelvet a románról!

Sajnos a XVI. század fordulóján megismétlődő török-tatár dúlások, sorozatos háborúk tönkretették az egyházmegyét, és nyilván az egész Moldvát.

Róma Moldvát (1622) missziós területnek nyilvánította és mintegy kétszáz évig a moldvai magyarok lelki gondozását, oktatását a lengyel püspökök és olasz misszionáriusok kezébe juttatta. Ha a XVI. század végén 15 000 katolikusról kapunk hírt, a nagyhirű és nagyérdemű Bandinus érsek 1646-47-ben már csak 5500 katolikus lelket számlált össze. Zöld Péter 1767-ben 12 000-re becsülte a számukat. A Bandinus előtti időkben kiváltképp a városok (Vaslui, Tecuci, Târgu, Iasi stb.) magyar lakossága fogyatkozott meg. A magukra maradt katolikusok több helyen, vagy görögkeletivé lettek és beolvadtak a román lakosságba, vagy elvándoroltak.

A bajok legfőbb okát egy olasz misszionárius 1632-ben abban látta, hogy a moldvai magyaroknak nincsenek nemzetükből származó papjaik. Galacon (1647) a hívők Bandinustól „esdve kértek magyar papot”. A tarosiak pedig ilyen szavakkal fordultak hozzá: „nekünk ne adjon kóbor barátot, hanem nyelvünket tudó papot”.

Azok, akiket később néhány „nagyokos” magyaroknak sem tartott, 1671-ben magyar nyelvű panaszlevéllel fordultak a Szentszékhöz: „Mű szabófalvi keresztények az öt faluval együtt... az mely barátokat Szentségtek ide küldött azok erőhatalommal akarnak rajtunk lakni... részegesek, rút, fertelmes életet viselnek, mely minden embernek, de mű nekünk magyaroknak nagy botrányozásunkra vagy”.

A XIX. század közepe táján, amikor a szabófalviak megint magyarul tudó lelkészért folyamodtak az erdélyi püspökhöz, a helyi hatóságok néhányat közülük rabságra vetettek, és működésbe hozták a korbácsot és a kalodát.

Zöld Péter szerint a moldvai magyarok a királytól azt várják, hogy olasz misszionáriusok helyett az „ő nyelvüket értő lelkipásztorokat küldjön”. A múlt század hatvanas éveiben a gorzafalviak a magyar hercegprímáshoz írt kérésükben így fohászkodtak: „oh Isten, adj a moldvai magyarnak magyar papot, romának román papot”.

(Folytatjuk)